

Blir rettssikkerheten truet i ekstraordinære saker?

Med fokus på ranet av
Norsk KontantSERVICE i Stavanger.

Kandidatnr: 270

Veileder: Kristian Andenæs

Leveringsfrist: 25. april 2005

Til sammen 17.593 ord

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA	1
1.2	PROBLEMSTILLING	1
1.3	AVGRENSNING	2
1.4	BEGREPER OG DEFINISJONER	3
1.5	METODE	3
1.6	TROVERDIGHET	5
1.7	VIDERE FREMSTILLING	5
<u>2</u>	<u>ETTERFORSKNING I STRAFFESAKER</u>	<u>6</u>
2.1	LOVGIVERS FORUTSETNINGER	6
2.2	ETTERFORSKNINGEN I STAVANGER-SAKEN	7
2.2.1	”VI FÅR ALT VI BER OM”	7
2.2.2	ULOVLIGE ETTERFORSKNINGSMETODER?	8
2.2.3	TRUSLER	9
2.2.4	ULOVLIG FREMSKAFFELSE AV BEVIS?	11
2.2.5	GENERELLE BETRAKTNINGER	11
<u>3</u>	<u>DOKUMENTINNSYN</u>	<u>13</u>
3.1	GJELDENDE RETT	13
3.2	DOKUMENTINNSYN I STAVANGER-SAKEN	14
3.2.1	KLAUSULERING SOM HOVEDREGEL	14
3.2.2	DOKUMENTINNSYN MOT TAUSHETSPLIKT OVERFOR KLIENT	15
3.2.3	JOURNALISTENES INNSYN I SAKENS DOKUMENTER	16
<u>4</u>	<u>FORSVARERROLLEN</u>	<u>19</u>
4.1	FORSVARERENS RETTIGHETER OG PLIKTER	19
4.2	FORSVARER I STAVANGER-SAKEN	20
4.2.1	ULOVLIG RANSAKING	20
4.2.2	STRENGERE VED FENGSELSBESØK	21
		I

4.2.3	ANDRE ERFARINGER	22
5	FENGSLINGSMØTENE	24
5.1	KORT OM REGLENE FOR VARETEKT	24
5.1.1	MATERIELLE VILKÅR FOR PÅGRIPELSE OG VARETEKTSFENGSLING	24
5.2	HVORDAN FOREGÅR FENGSLINGSMØTENE I STAVANGER-SAKEN?	25
5.2.1	RETTENS VURDERING AV VILKÅR FOR VARETEKTSFENGSLING	26
5.2.2	FORSKJELL FRA DOMSTOL TIL DOMSTOL?	28
5.2.3	TETT KONTAKT MELLOM DOMMER OG AKTOR	29
5.2.4	POLITIETS RAMMER UNDER RETTSMØTENE	30
5.2.4.1	Bevæpning og kamp om minsterettigheter	30
5.2.4.2	Belastning for de siktede	30
5.2.5	JOURNALISTER OG FENGSLINGSMØTER	31
6	VARETEKTSOPPHOLDET OG BRUK AV TVANGSMIDLER	32
6.1	STRAFFEPROSESSLOVENS REGLER OM ISOLASJON I VARETEKTSPERIODEN	32
6.1.1	EN KORT OVERSIKT	32
6.2	STRAFFEGJENNOMFØRINGSLOVENS REGLER OM ISOLASJON	33
6.3	HVA INNEBÆRER ISOLASJON?	34
6.3.1	ISOLASJONENS VIRKNING	34
6.3.2	NORGE KRITISERT	35
6.4	VARETEKTSOPPHOLDET FOR DE SIKTEDE I STAVANGER-SAKEN	36
6.4.1	HVERDAGEN SOM VARETEKTSFENGSELT I STAVANGER-SAKEN	36
6.4.2	ET EKSEMPEL	38
6.4.3	STRAFFEGJENNOMFØRINGSLOVEN OG KRIMINALOMSORGEN	40
7	MEDIAS ROLLE	42
7.1	INNLEDENDE BEMERKNINGER	42
7.1.1	POLITIETS OG PÅTALEMYNDIGHETENS FORHOLD TIL MEDIA	42
7.2	MEDIAS ROLLE I STAVANGER-SAKEN	43
7.2.1	POLITIETS TALERØR?	43
7.2.2	FORHÅNDSDØMT GJENNOM MEDIA?	44
7.2.3	HVA SIER JOURNALISTENE?	45
7.2.3.1	Generelt	45

7.2.3.2	Ingen kontradiksjon i media	45
7.2.3.3	Offentliggjøring av navn og bilde	46
7.2.4	”LEKKASJENES PARADIS”	47
8	<u>ANDRE FORHOLD</u>	49
8.1	GENERELLE UTTALELSER OM STAVANGER-SAKEN	49
8.2	DOMSTOLENS HABILITET – ER DE FORHÅNDSDØMT?	50
8.3	MAKTDEMONSTRASJON	51
8.4	PRESTISJESAK	52
8.5	FÅR SAKEN KONSEKVENSER FOR ANDRE TYPE SAKER?	52
9	<u>MEDIESKAPTE REALITETER</u>	54
10	<u>BLIR RETTSSIKKERHETEN TRUET I EKSTRAORDINÆRE SAKER?</u>	
	<u>AVSLUTTENDE BEMERKNINGER</u>	56
11	<u>LITTERATURLISTE</u>	58
11.1	NORSKE LOVER	58
11.2	INTERNASJONALE KONVENSJONER	58
11.3	FORSKRIFTER	58
11.4	RETNINGSLINJER	59
11.5	FORARBEIDER	59
11.6	RETTSPRAKSIS	59
11.7	LITTERATUR	59
11.8	AVISER	61

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Jeg har jobbet for et strafferettsfirma ved siden av studiene, og i møte med klienter i ulike fengsler har jeg sett systemet på nært hold. Møtet med strafferettspleien har gjort sterkt inntrykk. Særlig gjelder dette i forhold til regimet i fengslene og varetektssystemet.

Forrige halvår arbeidet jeg mye med en profilert sak – NOKAS-ranet – eller ”Stavanger-saken”, som den også kalles. Ved flere anledninger var jeg på besøk hos en av firmaets klienter i fengselet, og gikk sammen med ham gjennom dokumenter i saken. Til sammen utgjorde dette ca 80 timer. Arbeidet ga et godt innblikk i både fengselets, politiets og rettens håndtering av saken. Dette vekket en interesse hos meg for de rettssikkerhetsmessige aspektene i slike spesielle saker.

1.2 Problemstilling

Den overbyggende problemstillingen for oppgaven er om rettssikkerheten blir truet i ekstraordinære saker. Blir de siktedes rettssikkerhet skadelidende når interessene for å få oppklart en sak blir så sterke? NOKAS-ranet er et godt eksempel på en slik spesiell sak, og jeg ønsket derfor å belyse problemstillingen gjennom denne konkrete saken.

Stavanger-ranet har fått mye oppmerksomhet i media, og politiarbeidet er så omfattende at man kan få følelsen av at det er den eneste saken som er viktig å oppklare.

Forbrytelsen er alvorlig, og det er naturligvis viktig å finne de ansvarlige. Likevel er det lover og regler som skal følges – både i etterforskningsprosessen og ved den senere behandlingen for domstolene. Flere av forsvarerne til de mistenkte har gått ut i media og pekt på forhold som er spesielle for denne etterforskningen. Blant annet har høyesterettsadvokat Tor Erling Staff uttalt til VG at:

”uten drapet på en sikkert utmerket tjenestemann ville denne saken fått en helt annen og mer naturlig dimensjon”¹.

Han mener videre at politiarbeidet er så omfattende at det lammer store deler av strafferettspleien i Norge.

”Mange andre saker må lide fordi 160 tjenestemenn på ubestemt tid skal jobbe utelukkende med én sak”.²

Hvordan ønsker man at slike spesielle saker skal prioriteres i forhold til andre saker? Skjer etterforskningen i tråd med gjeldende regler?

De siktede sitter på strenge restriksjoner i fengselet. Saken er også omfattende, og krever derfor en grundig etterforskning. Kartleggingen av hendelsen tar tid, og vareteksttiden blir dermed langvarig. Hvordan vurderes reglene for varetekstfengsling og restriksjoner i en sak som dette? Blir det så viktig for samfunnet å få tatt de skyldige at det går på bekostning av rettssikkerheten til de mistenkte?

Videre er det interessant å se på behandlingen av de mistenkte i fengselet. Hva skjer når fengselet bestemmer at den mistenkte skal sitte isolert? Hva med de tilfellene hvor retten har vurdert isolasjon som et uforholdsmessig inngrep?

1.3 Avgrensning

Stavanger-saken er i skrivende stund fortsatt på etterforskningsstadiet.

Hovedforhandling er forhåndsberammet til medio september 2005. Det er på denne bakgrunn kun rettssikkerheten i *etterforskningsfasen* jeg vil belyse. Hva som eventuelt skjer under hovedforhandlingen, og også etter at dom er avsagt, faller utenfor oppgaven.

NOKAS-ranet er et stort tema og etterforskningsprosessen er omfattende. Oppgavens rammer tillater derfor kun at enkelte utvalgte emner og temaer knyttet til etterforskningen blir belyst.

¹ VG 4. juni 2004.

² VG 4. juni 2004.

1.4 Begreper og definisjoner

Jeg har først og fremst intervjuet forsvarere til siktede i saken, men jeg har også snakket med to journalister som til daglig jobber med kriminalsaker. Intervjuobjektene omtales som "advokatene", "forsvarerne" og "journalistene".

Begrepet "politi" blir brukt som en samlebetegnelse på representanter for påtalemyndigheten (politijurister) og polititjenestemenn. Politijuristene omtales som "påtalemyndigheten" og "aktor", og resten av politiet som "polititjenestemenn", "politibetjenter" og "etterforskere".

Jeg har intervjuet både mannlige og kvinnelige forsvarere, til sammen ni advokater. Når jeg refererer til advokatene, vil jeg konsekvent omtale de med hankjønn. Dette gjøres for å sikre anonymiteten til forsvarerne.

1.5 Metode

I fremstillingen nedenfor vil jeg under hvert tema først gi en kort oversikt over relevante rettsregler. Dette er kun ment som en bakgrunnsinformasjon for de spørsmålene som undersøkes. På den måten blir problemene som tas opp satt inn i en rettslig ramme.

Som tidligere nevnt, har jeg selv fått innblikk både i politiets, fengselets og domstolenes håndtering av Stavanger-ranet. Det var derfor spennende å undersøke om andre forsvarere i saken har fått samme eller lignende inntrykk som det forsvarerne i firmaet jeg har jobbet for, og som også jeg satt igjen med. På grunn av dette ønsket jeg å foreta en undersøkelse, og ikke bare behandle allerede eksisterende teori.

Valget av forsvarere har vært tilfeldig. Flere har vært mye profilert i media, andre har hatt en mer tilbaketrukket rolle. Det er i skrivende stund 23 siktede i saken og hver av de har én forsvarer. Jeg har derfor gjort et utvalg blant disse, og forhørt meg om de var villige til å la seg intervju. Alle, bortsett fra to av forsvarerne, var positive. Det var derfor ikke vanskelig å få forsvarere til å stille til intervju.

Av hensyn til forsvarernes anonymitet, vil jeg ikke si noe om deres erfaringsbakgrunn. Det vil heller ikke komme frem hvilke klienter advokatene representerer, hvor lenge de har vært i saken, osv.

Undersøkelsen bygger på kvalitative intervjuer.³ Jeg hadde før intervjuene laget en slags huskeliste over temaer jeg ønsket belyst. Det var imidlertid viktig for meg å legge opp intervjuene som en mest mulig fri samtale. Forsvarernes oppfatninger og tanker om saken mente jeg ville komme best frem på denne måten. En slik metode mener jeg blir mer ærlig, og man unngår å legge ordene i munnen på forsvarerne. Intervjuene forløp derfor som rene samtaler, hvor intervjuobjektene snakket fritt.

Etter tillatelse fra forsvarerne, ble samtaler tatt opp på minidisc/ipod. Sitatene er derfor ordrett gjengitt. Jeg har imidlertid tatt bort navn på klienter, og ellers forsøkt å hindre at klienter og andre parter i saken gjenkjennes.

Intervjuene ble foretatt i februar/mars 2005. Det som belyses, er forsvarernes opplevelser av etterforskningen og av saken som sådan frem til dette tidspunktet. Det har skjedd mye i etterforskningsprosessen fra disse intervjuene ble foretatt og til oppgavens deadline.⁴ Flere personer er pågrepet, og det foreligger i følge media en tilståelse fra en av de antatte hovedgjerningsmennene.⁵ Det er likevel betydningsfullt å få frem sider av etterforskningen som forsvarerne mener gjorde seg gjeldende på dette tidspunktet.

Mine egne opplevelser vil jeg ikke gå nærmere inn på, men min bakgrunnskunnskap har nok gjort det enklere for meg å gjennomføre undersøkelsen.

³ Hellevik s 196 flg og Dalland s 72 flg. Det skilles mellom kvantitative og kvalitative metoder. ”De *kvantitative* metodene har den fordelen at de tar sikte på å forme informasjonen om til målbare enheter som i sin tur gir oss muligheter til å foreta regneoperasjoner, som det å finne gjennomsnitt, prosenter av en større mengde. De *kvalitative* metodene tar i større grad sikte på å fange opp mening og opplevelse som ikke lar seg tallfeste eller måle. Både kvalitativ og kvantitativ orienterte metoder tar sikte på å bidra til en bedre forståelse av det samfunnet vi lever i, og hvordan enkeltmennesker, grupper og institusjoner handler og samhandler.” (Dalland s 72).

⁴ Innleveringsfrist 25. april 2005.

⁵ Se blant annet VG 12. april 2005 og Dagbladet 12. april 2005.

1.6 Troverdighet

Det er kun forsvarernes opplevelser som er satt i fokus i denne fremstillingen.

Undersøkelsen kartlegger først og fremst deres erfaringer, og kan derfor ikke gjøre krav på å gi noe fullstendig bilde av virkeligheten. Fremstillingen må åpenbart bli ensidig, ettersom det hovedsaklig bare er forsvarerne som får komme til orde. Dette har også vært hensikten med oppgaven. Det er forsvarernes syn på sakens særegenhet og deres opplevelser av situasjonen jeg ønsker å formidle – og i noen grad også kommentere og kritisere.

Når det gjelder min egen posisjon, gikk jeg inn i dette prosjektet med en kritisk holdning til både varetektsordningen, politiets, fengselets og medias rolle i saken. Dette har derfor påvirket mitt valg av tema, og kan naturligvis også ha lagt føringer i intervjusituasjonen.

1.7 Videre fremstilling

I fremstillingen nedenfor har jeg konsentrert meg om utvalgte sider av etterforskningen. Hovedfokus er satt på politiets etterforskningsmetoder, de siktedes rett til dokumentinnsyn, forsvarernes behandling i saken og hvordan fengslingsmøtene foregår. Videre tar jeg for meg de siktedes opphold i varetekt, herunder bruk av restriksjoner. Medias rolle i saken, og dets betydning i forhold til en mulig forhåndsdomming av de siktede, vil også bli berørt. Til slutt belyses Stavanger-sakens særegenheter generelt, og i den forbindelse stilles det blant annet spørsmål omkring politiets ressursbruk, Stavanger tingretts habilitet og om dette er blitt en prestisjesak for politiet.

2 Etterforskning i straffesaker

I straffeprosessloven § 226 er det sagt at formålet med etterforskningen skal være å skaffe til veie de nødvendige opplysninger for å avgjøre spørsmålet om tiltale. Etterforskningen skal videre tjene som forberedelse for sakens behandling ved domstolene.

2.1 Lovgivers forutsetninger

Etterforskningen iverksettes og ledes av politiet i alle saker, herunder også saker hvor politiet ikke har påtalekompetanse⁶. Lovgivers intensjon er at påtalemyndigheten skal være *objektiv*. Det vil blant annet si at det er en like viktig oppgave for påtalemyndigheten å sørge for at de uskyldige går fri, som det er å sørge for at de skyldige blir dømt. Påtalemyndigheten må derfor på ethvert trinn av saken, legge like stor vekt på å finne frem til de forhold som taler i siktedes favør, som til de forhold som taler til hans ugunst, jfr strpl. § 226 tredje ledd.

Under etterforskningen har påtalemyndigheten adgang til å iverksette tvangstiltak, både overfor mistenkte (som ved inngrepet oftest får stilling som siktet), og overfor andre. Dette er de såkalte straffeprosessuelle tvangsmidler⁷. Disse innebærer på ulike måter inngrep i den frihet de enkelte borgere ellers har. Lovgivers intensjon med disse tvangsmidlene er å lette gjennomføringen av etterforskningen, og en eventuell senere straffeforfølgning og fullbyrding.

Siden tvangsmidlene innebærer inngrep i mistenktes eller siktedes rettigheter, må de etter legalitetsprinsippet ha hjemmel i formell lov. Vi er her i legalitetsprinsippets kjernesone, og det kreves derfor en klar lovhjemmel.⁸

⁶ Jfr strpl. § 225 og påt.instr. § 7-5.

⁷ Jo Hov, s 48.

⁸ Se blant annet Erik Boe, s 607.

Straffeprosessloven § 170 a fastslår at tvangsmidler bare kan benyttes ”når det er tilstrekkelig grunn til det” og forbyr tvangsmidler dersom det ville være et ”uforholdsmessig inngrep”. Vurderingen skal basere seg på en konkret helhetsvurdering.⁹

2.2 Etterforskningen i Stavanger-saken

Flere advokater har gått ut i media og kritisert politiets etterforskningsmetoder i NOKAS-saken. Høyesterettsadvokat Tor Erling Staff mener politiet ”blåser opp” etterforskningen etter ranet i Stavanger. Han uttaler til VG at han føler etterforskningen bærer preg av hevnfølelse og selvbebreidelse fra politiets side. Han påpeker videre at ”mange andre saker må lide fordi 160 tjenestemenn på ubestemt tid skal jobbe utelukkende med én sak”.¹⁰

Samtidig understreker de fleste forsvarerne i undersøkelsen at politiet har gjort en imponerende jobb i etterforskningen av NOKAS-saken. Flere av forsvarerne uttaler at Stavanger-saken innebærer mye bedre arbeid enn man noen gang har sett i norsk kriminalhistorie, og at etterforskningen i NOKAS-saken er et godt eksempel på hvor grundig politiarbeid kan gjøres.

2.2.1 ”Vi får alt vi ber om”

Forsvarerne påpeker at grunnen til at politiet kan gå så grundig til verks, er at de nærmest er gitt ubegrensede ressurser. ”De får så mye tid, penger og folk de trenger”, uttaler en av forsvarerne. Advokatene mener at det skapes en holdning om at saken *må* oppklares – en slik ressursbruk må forsvares. Det blir en prestisjesak for politiet å få det oppklart, uttaler flere av forsvarerne.

En av forsvarerne forteller at en av aktorene i saken uttalte til ham under et fengslingsmøte at det var herlig etter alle disse årene, å ha en sak hvor politiet får så mye midler de ber om.

⁹ Se Rt 1998 s 1074 og Rt 1997 s 1238.

¹⁰ VG 4. juni 2004.

2.2.2 Ulovlige etterforskningsmetoder?

De fleste forsvarerne sier de tror politiet kan være villige til å anvende ulovlige etterforskningsmetoder for å få oppklart Stavanger-saken.

Flertallet av forsvarerne er redd de blir avlyttet under klientsamtaler i fengselet. Videre har de sterke mistanker om at de blir telefonavlyttet. En av advokatene forteller at dette er en snikende følelse han har fått de siste årene, spesielt i denne saken. Han mener holdningen er at ”kan man få tatt en advokat, så hadde intet gledet politiet mer”. En av advokatene uttaler:

”At de overvåker oss, tviler jeg ikke på. Spørsmålet er ikke om de har hjemmel enda, men om de gjør det. Og det er jeg ganske sikker på at de gjør.”

Tre av forsvarerne forteller at i større og mer ”touchy” saker, snakker de aldri med klient ved siden av pc eller annet elektrisk utstyr. De nevner også andre advokater som de vet gjør det samme, herunder en forsvarer som tidligere har vært høyt i politisystemet i mange år.

Forsvarerne tror at en del klientsamtaler i fremtiden kommer til å skje skriftlig. Den ene advokaten forteller at da han var sammen med sin klient i fengselet, kommuniserte de på enkelte ting kun skriftlig. Advokaten synes i denne forbindelse det er mistenkelig at de alltid blir vist til samme konferanserom i fengselet.

Forsvarerne sier at det er nærliggende at avlytting foregår, blant annet fordi bare noen få av de siktede har ønsket å forklare seg. Dette setter politiet i en vanskelig situasjon, og avlytting blir dermed en måte å komme til de siktede på. Avlytting er også ifølge noen av forsvarerne bekreftet fra politihold. En av forsvarerne uttaler:

”Politiet mangler hovedinformasjonskilden de vanligvis har. Det meste i denne saken her går på tekniske bevis. Kun DNA, og litt flaks. Det de for eksempel fant i Drammensfjorden, var bare flaks. Men de mangler hovedinformasjonskilden. Og av den grunn tror jeg de er ekstra interessert i å avlytte forsvarerne. Jeg tror absolutt at rettssikkerheten/rettsstaten Norge, som vi vifter så innmari med, den rekker ikke lenger enn...”.

En av forsvarerne forteller at etter han begynte å jobbe som forsvarer, har det vært mye tull med mobiltelefonen hans. Han har opplevd at fremmede personer er kommet inn på linjen og han hører støy og knitrelyder. Noe slikt hadde han aldri opplevd før han ble forsvarsadvokat. Han forteller at det topper seg ofte ved større saker, blant annet NOKAS-saken.

Flere av forsvarerne sier de er overbevist om at ulovlige etterforskningsmetoder benyttes. De fleste forsvarerne viser spesielt til ulovlige etterforskningskritt som avlytting. Tre av forsvarerne sier de mener at politiet kan gå så langt som å plante bevis, og viser til et konkret eksempel der de mener politiet nettopp har plantet beviser. Det gjelder ”NN”s førerkort som ble funnet i en leiebil i Arendal. Dette argumentet møter motstand blant de andre forsvarerne, som ikke tror politiet ville risikere å ødelegge saken ved å plante beviser. Flere sier imidlertid at de tror det foregår ulovligheter som man ikke får kjennskap til.

En av forsvarerne forteller at han er blitt spanet på av politiet i Stavanger. Dette mener han er for å sjekke hvem som kontakter ham.

Også journalistene er redde for å bli telefonavlyttet. Den ene journalisten sier at han aldri snakker om fortrolige ting på telefon. Den andre journalisten forteller at han har kontantkort, som han bytter ofte og før det er blitt registrert. Han forteller at han er registrert med rundt 20 kort i NetCom. Dette er for å beskytte kildene sine – i frykt for at politiet ulovlig skal avlytte ham.

2.2.3 Trusler

En sentral rettighet både i internasjonal og nasjonal prosesslovgivning, er at mistenkte ikke har plikt til gjennom forklaring å bidra til egen domfellelse, og at han skal gjøres kjent med denne rettigheten.¹¹ Det vil være en formell saksbehandlingsfeil, og også i strid med god påtaleskikk om man ikke respekterer dette. Påtaleinstruksen § 8-2 fjerde

¹¹ Jfr menneskerettsloven § 2, SP art 14 (3g) og straffeprosessloven §§ 90 og 92, og § 232, samt påtaleinstruksen § 8-1 første ledd.

ledd pålegger for øvrig den som foretar avhør av mistenkte å ”opptre rolig og hensynsfullt”.

Flere av forsvarerne forteller om situasjoner der klienter er blitt presset i avhør, herunder truet til å snakke. En av advokatene forteller om to episoder med samboeren til en av de siktede. En dag ransaket politiet hjemmet hennes og krevde, uten forhåndsvarsel eller innkalling, at hun skulle bli med til politistasjonen. Hun måtte da overlate sitt snart ett år gamle barn til en bekjent, og fikk først ringe advokaten da hun kom til politiet. Advokaten forteller at samboeren ble behandlet som en siktet i saken. Hun ønsket ikke å forklare seg, og fikk i følge advokaten en nokså oppsiktsvekkende reaksjon fra etterforskeren. Da hun ikke ville forklare seg, sa etterforskeren: ”Da vil vi endre din status til siktet eller mistenkt”. Advokaten spør deretter etterforskeren om dette var ment som en trussel. Etterforskeren svarer da: ”Nei, det er ingen trussel, det er en realitet”. Forsvareren mener dette er et klart overgrep. Advokaten forteller at de i ettertid har fått tilbakemelding fra etterforskerens overordnede i KRIPOS, som sier at dette må ha vært en misforståelse. Advokaten sier han vet at dette ikke var en misforståelse.

Da samboeren igjen ble innkalt til avhør, ga hun på ny uttrykk for at hun ikke ønsket å forklare seg. Advokaten forteller om denne episoden:

”Det som da skjer, er at etterforsker holder en enetale på mellom en halv time og tre kvarter, hvor han forteller om det store moralske ansvar, at ’NN’ må forklare seg. ’Nå er det drept en politimann... meget alvorlig sak’, og så videre. Jeg prøver å bryte av. Ikke noe av det blir protokollert. Dette hører ikke hjemme noe sted i straffeprosessen. Etter tre kvarters tid får vi gå.”

En advokat forteller at også foreldrene til en av de siktede har følt seg truet av politiet. Politiet har blant annet antydnet at det ved en pågripelse kan bli dramatikk, herunder også muligens skyting. Advokaten mener politiet har lagt et press på disse menneskene, som er i strid med straffeprosessuelle regler og god påtaleskikk.

En annen forsvarer forteller at politiet har gått hardt ut mot bekjente av de impliserte i saken for å skaffe avhør. Han gir flere eksempler på at politiet har ”presset” folk til å gi

avhør, selv om de ikke har plikt til det etter loven.¹² Blant annet forteller advokaten at politiet i etterforskningen av Stavanger-saken, har oppsøkt kona til en avdød klient av ham og presset henne til å forklare seg. Politiet mistenker at den avdøde hadde kjennskap til at ranet skulle skje.

2.2.4 Ulovlig fremskaffelse av bevis?

En omstendighet som har vært omtalt i media, er måten politiet skaffet DNA-prøver av en av de siktede.¹³ Politiet fant etter Stavanger-ranet en lue som de mener ble brukt av en av ranerne. DNA-profilen fra luen ble testet opp mot politiets sporregister som inneholder DNA fra uoppklarte saker i Norge. Der ble det match med en hittil ukjent DNA-profil fra en slegge som ble brukt under et annet ran – ranet av Postens brevsenter i Oslo i 2003. Kripos foretok deretter et nytt søk i sporregisteret og fikk enda en match med en ukjent DNA-profil fra en tannbeskytter funnet etter et ran i Hemsedal i 2002. En mann som er siktet i ranssaken fra Hemsedal fortalte politiet at han hadde fått tannbeskytteren fra en av ”NN”-brødrene. Da en av ”NN”-brødrene omkom i en båtulykke i slutten av mai 2004, tok politiet DNA-prøver av vedkommende. Politiet fikk ikke et nøyaktig treff, men DNA-profilen som ble funnet så imidlertid ut til å stamme fra en nær slektning av ham. Slik fant de fram til hans bror, altså siktede ”NN”.

Advokat John Christian Elden har uttalt i media at han mener DNA-testingen var klart ulovlig. Familien til siktede har også reagert sterkt på politiets metoder. Politiet har i ettertid beklaget det inntrufne.¹⁴

2.2.5 Generelle betraktninger

Flere av advokatene påpeker at politiet ikke er interessert i alternative problemstillinger knyttet til de siktede, om det kan finnes andre forklaringer og lignende. Politiet har på forhånd bestemt at de pågrepne er skyldige. Forsvarerne nevner for eksempel det at man i denne saken ikke kan snakke uformelt med politiet, for eksempel om alternative

¹² Jfr strpl § 122 første og andre ledd.

¹³ Se blant annet VG 23. juli 2004, Dagbladet 24. juli 2004 og VG 27. juli 2004.

¹⁴ Se blant annet VG 23. juli 2004 og VG 27. juli 2004.

teorier, om det kan være andre innfallsvinkler i forskjellige bevissituasjoner, og så videre.

Flere av forsvarerne synes politiet har vært lite samarbeidsvillige når det gjelder oppnevninger av forsvarere, blant annet knyttet til spørsmålet om hvorvidt et firma kan ha flere klienter som er siktet i Stavanger-saken.

En advokat forteller at en av mødrene til de siktede opplevde å bli ransaket, og at hun av den grunn kontaktet ham. Forsvareren påpeker at moren er sliten og tydelig preget av mediekjøret og saken som sådan. Hun ønsket ikke å gå i avhør, men fikk stadig nye innkallinger til å møte. Etter mange henvendelser fra politiet, valgte hun til slutt å forklare seg. Da fikk hun imidlertid en telefon fra politiet, som sa at etterforskningsledelsen hadde besluttet å nekte denne advokaten å være tilstede fordi han er oppnevnt som forsvarer for sønnen. Begrunnelsen var at de skal ha motstridende interesser. Advokaten forteller at han da ringte etterforskningslederen og spurte om dette var riktig, og ville i så fall ha oppgitt hjemmelen for dette. Etterforskningslederen kunne verken oppgi den rettslige hjemmelen for vedtaket, eller den faktiske begrunnelsen. ”Det eneste han sa var at det ville være motstridende interesser”, sier forsvareren. Advokaten opplyser at dette er feil, for han var ikke oppnevnt som forsvarer for sønnen. Etterforskningslederen kunne ikke vise til hvilke motstridende interesser de påberopte. Advokaten sier:

”Og da svarte han ikke noe mer på det. Så vi dro opp dit, og ble nektet å være med... Jeg skrev deretter et brev og ba om en nærmere begrunnelse, som jeg selvfølgelig enda ikke har fått. Så det viser igjen at politiet ikke vil samarbeide...”

En av advokatene forteller at da foreldrene til klienten hans ble ransaket, hadde faren bedt om å få se en ransakingsordre. Da hadde politiet sagt at det var en nødssituasjon, og at de derfor ikke trengte å vise noen ting. Advokaten mener dette viser at politiet knytter mye i denne saken opp mot at det er en nødrettssituasjon.

3 Dokumentinnsyn

3.1 Gjeldende rett

Forberedelsen til hovedforhandlingen er regulert i straffeprosessloven kapittel 21. Reglene tar sikte på å oppnå hurtig saksforberedelse, og samtidig sikre en forsvarlig prosess. Når det gjelder siktedes og forsvarerens rett til dokumentinnsyn, er hovedregelen etter straffeprosessloven § 242 at siktede og forsvareren har rett til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter under etterforskningen. Innsynsretten etter strpl. § 242 omfatter ethvert dokument som ikke kan nektes brukt som bevis i straffesaken.¹⁵

Retten til dokumentinnsyn er imidlertid undergitt visse begrensninger. Disse er mer omfattende under etterforskningen enn ved hovedforhandlingen.¹⁶ Unntak gjelder for det første dersom innsyn kan føre til ”skade eller fare for etterforskningens øyemed eller for tredjemann”, jfr § 242 første ledd første punktum, og for det andre når det er begjært anonym vitneførsel, såfremt innsyn ”kan føre til at vitnets identitet blir kjent”, jfr § 242 annet ledd.¹⁷

Spørsmålet om siktede har rett til å gjøre seg kjent med dokumentene i straffesaken er ikke direkte regulert i EMK eller SP. Formålet med EMK art 6 nr 1 sammenholdt med art 6 nr 3 b – å sikre en rettferdig rettergang og muliggjøre et effektivt forsvar for siktede – tilsier imidlertid at det må gjelde en rett til dokumentinnsyn.¹⁸ Visse

¹⁵ Jfr Rt 1991 s 1142.

¹⁶ Johs Andenæs, s 296-299 og s 353-353, Bjerke og Keiserud, s 870-882 og s 954-957, Jørgen Aall, s 358-362 og Sverre Erik Jebens, s 493.

¹⁷ Strpl. § 242 a utvider påtalemyndighetens adgang til å nekte den siktede og forsvareren innsyn i sakens dokumenter. Strpl. §§ 264 og 267, jfr § 327 gir en videre rett til dokumentinnsyn etter det er tatt ut tiltale enn under etterforskningen.

¹⁸ Se blant annet Jørgen Aall, s 357 og Sverre Erik Jebens, s 487.

begrensninger i innsynsretten kan imidlertid være nødvendige, men disse må da begrunnes konkret for å kunne forsvares i forhold til EMK.¹⁹

3.2 Dokumentinnsyn i Stavanger-saken

Stavanger-ranet er en omfattende sak, hvor over 100 personer jobber daglig med etterforskningen. Det er i skrivende stund over ett år siden ranet skjedde, og dokumentbunkene er etter hvert blitt høye. I følge forsvarerne er det rundt 100 permer med dokumenter knyttet til hver av de siktedes sakskompleks.²⁰

Det er mange siktede, og flere er blitt pågrepet underveis i etterforskningen. Noen har sittet varetektsfengslet i snart ett år, mens det fortsatt skjer nye pågripelser i saken. Tilgangen på sakens dokumenter varierer også sterkt fra siktede til siktede.

3.2.1 Klausulering som hovedregel

Flere av forsvarerne påpeker klausulering av dokumentene som et stort problem. Klausulering av dokumentene er etter loven en unntaksregel, men i denne saken mener flere av forsvarerne at klausulering snarere er blitt hovedregelen. En av forsvarerne sier:

”Det er et viktig rettssikkerhetsprinsipp at man skal få innblikk i den saken du har mot deg. Men nå er hovedregelen at de klausulerer. Og det gjelder ikke bare i denne saken. Vi har mange eksempler på at de dokumentene som er klausulert, aldri skulle ha vært det. Det burde blitt prøvd i ettertid av og til. Etter min mening bruker de klausuleringer som et luremiddel. 'Nå har vi så mye', at det er rett og slett for å lure den siktede til å tro at politiet har en masse mot en, som kanskje kan få folk til å glippe litt. De spiller på psyken. De sier det er for å gi siktede en sjanse, men det har jeg ingen tro på. Politiet tar heller ikke hensyn til en tilståelse.”

Politiet har delt inn dokumentene slik at hver av de enkelte siktede har egne permer og dokumenter. Flere advokater tror de ikke får alle dokumentene de har krav på. Det er

¹⁹ Se rettspraksis om siktedes rett til dokumentinnsyn på etterforskningsstadiet: Rt 1997 s 184, Rt 2003 s 877 og Rt 1994 s 636.

²⁰ I skrivende stund opererer politiet, i følge Dagsavisen, med 93 permer og 7.200 dokumenter. Forsvarerne mener antallet vil dobles før saken er ferdig. (Dagsavisen 22. april 2005).

imidlertid vanskelig for forsvarerne å vite noe sikkert om dette. En av forsvarerne, som har mottatt ”alle” sakens dokumenter mot taushetsplikt overfor klienten, sier:

”I dag vet jeg positivt at jeg ikke har fått alle dokumentene. Politiet holder tilbake dokumenter, som de etter min mening ikke har lov til. For eksempel dokumentene fra den såkalte Drammen-saken. Det er en del av dokumentene vi ikke får. Det er selvfølgelig begjært til retten.”

3.2.2 Dokumentinnsyn mot taushetsplikt overfor klient

Alle advokater har nå tilgang til alle dokumentene, men det kreves i mange av tilfellene at de må beholde taushet overfor klienten. Det er kun de av forsvarerne som ikke aksepterer å ikke gi informasjon videre til klienten, som nå sitter uten dokumenter i saken. Det varierer fra advokat til advokat om de ønsker å ta i mot dokumentene på disse vilkårene. En forsvarer uttaler:

”Vi har dokumentinnsyn, men ikke våre klienter... Jeg sier konsekvent ja til det. Jeg er prinsipielt uenig med forsvarere som ikke gjør det. Hvordan skal man forberede saken da?”

Det er likevel flere av advokatene som ikke ønsker innsyn i sakens dokumenter, uten at klienten også får innsyn.

Flere av forsvarerne påpeker at spesielt i denne saken, brukes argumentet om at siden ikke siktede har forklart seg, så får han ikke innsyn i sakens dokumenter. En av forsvarerne sier om dette:

”Og da mener jeg at man er ute og kjører i denne saken... Det er sånn at du har rett til å nekte å forklare deg for politiet når du er siktet, og du har rett til å nekte å forklare deg for domstolen. Det er for så vidt likelydende bestemmelser, men innholdsmessig forskjellig. Og her mener jeg at man ikke skiller godt nok, fordi når man for retten nekter å forklare seg, så har man innsyn i sakens dokumenter, og det står i loven at man skal ha adgang til å gjendrive de beviser som eventuelt føres mot en. Det står også i EMK art 6. Og dette gjelder når man har innsyn. Men når man ikke har innsyn, har man heller ikke mulighet til å gjendrive de beviser som blir brukt mot en. Og der er en vesentlig forskjell. Når man står i en hovedforhandling har man alltid innsyn, og når man da bruker det mot siktede eller tiltalte, er det helt greit. Men noe helt annet er det å bruke det mot tiltalte når han ikke har innsyn. De veksler denne avveiningen. Dette er et helt vesentlig poeng. Det er feil av domstolen i Stavanger å bruke mot de siktede at de ikke vil forklare seg.”

Videre sier han:

”Mitt råd er at man ikke bør forklare seg hvis man ikke har innsyn. Det er på grunn av bredden i saken. Man står overfor mer enn 1000 vitneavhør. Gitt at man sitter som uskyldig i saken, og man blir bedt om å forklare seg om hva man gjorde før 5. april i fjor, så vil det i praksis være en matematisk umulighet å forklare noe som ikke er i strid med et vitneavhør. Hvis man har innsyn, så vil man ha behov for tid til å gjendrive de bevisene man står overfor. Det som er problemstillingen er at hvis man forklarer seg i denne saken, uten innsyn i dokumentene, så overlater man helt og fullt sitt liv til politiet. Man har ingen mulighet til hjelp med sin egen forklaring, å påvirke utfallet, med mindre det gjelder konkrete alibi.”

En annen forsvarer sier:

”Jeg tok imot dokumenter mot taushetsplikt. Jeg føler jeg må, av hensyn til forberedelse av saken. Det er umulig å gjøre en god jobb for siktede, hvis man kun sitter på siktelsen. Jeg har kun akseptert å ta i mot dokumenter med taushetsplikt én gang tidligere – i løpet av fem år. Man må derfor være veldig påpasselig med hva man sier. Men i denne saken var det helt nødvendig med innsyn.”

Flere av forsvarerne peker på lange hyllerekker fulle av NOKAS-permer. En advokat forteller at hans klient bare har fått innsyn i én av permene, den som dreier seg om fengslingsgrunnlaget. Han påpeker at materialet skal analyseres, og ikke bare leses. Regnet fra skrivende stund til rettssaken starter 19. september, vil hver advokat måtte lese gjennom minst 50 dokumenter hver dag sammen med sin klient – det vil si til sammen ca 30.000 sider.

3.2.3 Journalistenes innsyn i sakens dokumenter

Journalister har etter gjeldende rett ikke større tilgang til politidokumenter enn folk ellers. Taushetsbelagte dokumenter er det derfor ikke meningen at media skal få innsyn i.

Når det gjelder kilder, var begge journalistene forsiktige når de uttalte seg. Den ene av journalistene fortalte imidlertid åpent om hvordan han fikk informasjon av ulike kilder om Stavanger-saken. Han ga også uttrykk for å ha mer inngående kjennskap til saken,

på grunn av bedre tilgang til sakens dokumenter. Den andre hevdet aldri å ha lest noen av politiets dokumenter, men måten han sa det på, tydet på at dette ikke var helt sant.

”Nå er det snart 100 permer i denne saken. Jeg har ikke fått lese en eneste perm. Fra A til Å. [latter].”

På spørsmål om han har fått se taushetsbelagte dokumenter hos politiet, svarer han:

”Hæ.. [latter]... det vil jeg ikke kommentere...[latter]... Men nå må du passe på – jeg kan ikke kommentere dette her. Du må huske på at det er mange parter.”

Den andre journalisten fortalte imidlertid rett ut at han flere ganger har fått lese dokumenter hos politiet. Han sier at han sannsynligvis vet mer om Stavanger-saken enn mange av forsvarerne, i hvert fall i tidlig fase. Han forteller at det ofte skjer at han ringer forsvarerne og konfererer de med nye bevis og momenter, som forsvarerne ennå ikke har fått vite om. Videre forteller han at han ofte får taushetsbelagte opplysninger. Han mener at det ikke er hans oppgave å holde stille med det som er taushetsbelagt. Det er kildens oppgave. Han sier imidlertid at det er mye informasjon de holder tilbake av hensyn til siktedes familier og av hensyn til politiets etterforskning.

En av journalistene forteller også at politiet har gjort mye for å dekke lekkasjer. I brev 26. juli 2004 skrev politimester Olav Sønnerland i Rogaland politidistrikt, til alle politidistrikter i Norge, og tok opp lekkasjeproblematikken i Stavanger-saken. Journalisten er usikker på om det er blitt færre lekkasjer fra politiet etter at dette brevet ble sendt ut.

Den ene journalisten forteller at han vet hvordan politiets dataprogrammer, som STRASAK og BL, fungerer. Når jeg spør ham hvor han har lært det, ler han litt forlegent, og sier i en fleipende tone:

”Viktig verktøy, vettu...[latter]. Metoden til journalistene er viktig. Man lærer etter en stund hvor man skal finne informasjon. Nyttig verktøy, har jeg hørt. [latter]. Det er også mange andre spennende registre.”

Begge journalistene mener at rettspleien skal være mest mulig offentlig. Den ene påpeker at det er lett å unnta et dokument fra offentlighet, uten at det er nødvendig for

etterforskningen. Begge journalistene viser til det svenske systemet, der alt er offentlig. De mener det burde vært slik i Norge også. Da ville forhåndsprosederer gjennom lekkasjer vært unngått. På samme måte vil man forhindre det som i folks oppfatninger blir betraktet som spekulasjoner. De mener det er viktig for rettssikkerheten at offentligheten vet hva som skjer i store straffesaker.

4 Forsvarerrollen

4.1 Forsvarerens rettigheter og plikter

Norsk straffeprosess bygger på *anklageprinsippet*, og et forsvar er derfor helt nødvendig for å få en rettferdig rettergang. Det vil si at vi får ingen ”fair trial” uten en forsvarer som kan møte påtalemyndigheten, og med samme tyngde levere sine innspill til politi og domstoler.²¹ Utgangspunktet og grunnprinsippet for forsvareren er at han lojalt skal ivareta sin klients interesser, og påse at klientens rettigheter blir håndhevet.²² Advokaten skal *fremme rett og hindre urett*.²³

Forsvareren skal fremsette det beste forsvar som er mulig ut fra saksforholdet og innenfor lovens og etikkens rammer. Forsvareren skal også være et medmenneske og klientens hjelpende hånd og hans talerør utad.²⁴

Påtalemyndigheten har et ansvar i å vise respekt og forståelse overfor forsvareren. Det vil si en forståelse for at forsvareren er der for å ivareta en klients interesser, og at deres rolle derfor er å være subjektive og se saken gjennom klientens briller.²⁵ Det er et yrkesetisk krav til påtalemyndighetens tjenestemenn at forsvareren ikke identifiseres med handlinger eller holdninger hos klienten. Førsteamanuensis Tor-Geir Myhrer skriver:²⁶

²¹ Jfr EMK art 6.

²² Jfr Etiske Retningslinjer for Forsvarere (ERL) pkt 2.1 – å sørge for en rettferdig rettergang. Se også de etiske skrevne reglene i domstolloven av 13. august 1915 nr 5.

²³ Jfr Regler for God Advokatskikk (RGA) pkt 1.2.

²⁴ Jfr Etiske Retningslinjer for Forsvarere (ERL) pkt 2.5 tredje avsnitt.

²⁵ Fanebust, Hall, Myhrer m.fl. s 61.

²⁶ Tor-Geir Myhrer er førsteamanuensis II ved Juridisk fakultet, UIO. Han ble dr. juris i 2000, har blant annet vært tilsatt som førstestatsadvokat ved Riksadvokatembetet.

”Tvert imot er det nettopp i de tilfeller hvor siktede står for holdninger eller har utført handlinger som bare vekker avsky hos allmennheten, at det av hensyn til rettssikkerheten er viktig at siktede har en god forsvarer.”²⁷

En offentlig forsvarer har rett til ukontrollert samkvem med siktede, jfr strpl. § 186. Videre har forsvareren rett til å se sakens dokumenter under etterforskningen, jfr strpl. § 242 og ved hovedforhandling jfr. § 264. Etter strgjfl. § 31, jfr §§ 27 femte ledd og 52 kan en offentlig oppnevnt forsvarer ikke kontrolleres ved besøk i fengselet, unntatt i fengsler med særlig høyt sikkerhetsnivå.²⁸

4.2 Forsvarer i Stavanger-saken

4.2.1 Ulovlig ransaking

To forsvarere er blitt ulovlig ransaket i forbindelse med en klientsamtale i Stavanger fengsel.²⁹ Forsvareren ble kroppsvisitert med metalldetektor, og måtte levere fra seg bankkort, dokumentmappe og mobiltelefon før han fikk anledning til å besøke klienten sin. På stedet ga advokaten beskjed om at han oppfattet dette som urettmessige og uhjemlede handlinger fra politiets side, men valgte å la det passere slik at han kunne gjennomføre klientsamtalen. Han mener dette er et håndfast bevis på at politiet i NOKAS-saken går over lovens grenser.

Etter denne episoden, og påfølgende beklagelse fra politiet, ble hans kollega forsøkt ransaket ved to anledninger. Begge disse episodene fant sted ved Bergen tinghus forut for et fengslingsmøte. Ved den første anledningen ble det foretatt kroppsvisitasjon og gjennom søkning av vesken. Advokaten ga da uttrykk for at dette var uholdbart, men visitasjonen ble likevel gjennomført. Advokaten spurte da hvorfor dette var nødvendig, og fikk til svar at dette var ordren fra politimannens overordnede. Aktor var til stede og samtykket til gjennomføringen av kroppsvisitasjonen av forsvareren.

Et par uker senere ble samme advokat igjen forsøkt visitert, men han nektet da å samtykke til visitasjonen uten å få begrunnet hvorfor dette var nødvendig. Det ble da

²⁷ Fanebust, Hall, Myhrer m.fl. s 61.

²⁸ Det er per i dag bare Ringerike fengsel som er i denne kategorien.

²⁹ Se blant annet Aftenposten 9. juli 2004, nrk.no 9. juli 2004 og Aftenposten 14. februar 2005.

etablert kontakt med en dommer, og advokaten måtte overfor vedkommende forklare hvorfor han nektet å samtykke. Hendelsen fant sted til tross for at politiet ikke hadde hjemmel til å foreta visitasjonen. Aktor opplyste at dette var vanlig prosedyre, og at advokaten tidligere hadde samtykket til visitasjonen. Forsvareren fikk etter samtalen med dommeren kontakt med sin klient under forutsetning av at han gikk med på å legge igjen sin mobiltelefon, og ikke ta med seg annet enn de dokumenter som vedgikk saken. Dette hadde advokaten tidlig foreslått som en alternativ løsning.

Den Norske Advokatforening har i brev 04.01.05 til Riksadvokat Tor Aksel Busch påpekt blant annet disse episodene. Advokatforeningen mener at forsvarsadvokatens rettigheter og arbeidsforhold ved flere anledninger er blitt vanskeliggjort. De viser i sitt brev også til andre episoder hvor de mener politi og påtalemyndigheten ser ut til å ha handlet uskjønnsomt. Når det gjelder episodene som har skjedd i forbindelse med Stavanger-saken, skriver Advokatforeningen:

”Disse episodene viser at uhjemlet ransaking av forsvarsadvokater dessverre ikke bare er enkeltstående uheldige episoder initiert av den enkelte tjenestemann, og at politiets beklagelse etter episoden med advokat [NN] har ført til noen generell innskjerping av rutinene. Dette er alvorlig og viser at det må reageres mot tjenestemenn som ikke følger reglene, hvis man ønsker at reglene skal følges.”

4.2.2 Strengere ved fengselsbesøk

En av advokatene forteller at det underveis i Stavanger-saken er blitt stadig strengere ved besøk av forsvarer i fengselet. I de første månedene etter at denne advokatens klient ble pågrepet, kunne siktede og forsvarer sitte i vanlige besøksrom. I dag er det glassvegg mellom klienten og forsvarer, og det sitter to betjenter i glassboks ved siden av og følger med.

Advokaten synes det er ubehagelig å snakke med en person gjennom glassvegg når to personer ser på. Han påpeker at de selvfølgelig ikke snakker om noe hemmelig, men at det er ubehagelig å snakke gjennom glassveggen. Videre mener han at dokumentgjennomgangen blir vanskeliggjort. Han forteller at han enten må lese dokumentene høyt for siktede, eller trykke dokumentet mot vinduet. Det er nå 80-100 ringpermer som skal gjennomgås. Advokaten har hørt at man visstnok skal få til en løsning, slik at dokumentene kan gis til klienten på forhånd. Han understreker at dette

vanskeliggjør jobben som forsvarer, og at det også vanskeliggjør klientens rettmessige krav på å gjøre seg kjent med sakens dokumenter.

Videre opplyser advokaten at begrunnelsen han har fått fra fengselet går på rømningsfare, underforstått gisselfare, og at forsvarerne kan bli tatt som gissel.

”Etter ethvert besøk jeg har vært hos ham, blir han visitert – hvor han må vise kroppsåpninger, for eksempel stå over et speil, så de skal sjekke at han ikke har noe ulovlig med seg inn på cella. Kontakten jeg har hatt med ham har vært gjennom en glassvegg. Det er derfor 100 prosent umulig for meg å få gitt ham noe som helst. Jeg skjønner ikke resonnementet deres, for det første vil ikke forsvareren gi klienten sin noe han ikke har lov til å gi ham. For det andre er det heller ikke fysisk mulig å gi noe til ham. Jeg får ikke engang tatt han i hånden for å hilse på ham. Det er mulig det er noe reglement på dette, men det er helt irrasjonelt. Det finnes ingen hensyn som tilsier en slik behandling. Nedverdiggende og en umenneskelig behandling av ham.”

Advokaten forklarer at en slik kroppsvisitasjon skjer med alle fanger i det aktuelle fengselet når man har vært på et vanlig besøksrom. Det synes han er forståelig. Men at de gjør dette i en slik situasjon, mener han kaster mistanke over på advokaten. Samtidig sier det litt om behandlingen av de siktede i saken. Han viser også her til sikkerhetsoppbudet og den voldsomme iscenesettelsen man ser for eksempel i fengslingsmøtene.

4.2.3 Andre erfaringer

Syv av forsvarerne mener det er blitt tøffere å være forsvarer de siste årene, og at det er ekstra vanskelig nå i forbindelse med Stavanger-saken. Flere uttaler at politiet stadig får flere regler å gjemme seg bak, og de nevner spesielt dette med dokumenttilgangen. Hele tiden er det en kamp om å få dokumentene, og man må kjempe for klientenes rettigheter. Dette gjelder ifølge forsvarerne også mindre saker. Oppfatningen blant de fleste forsvarerne er at politiet helst vil styre alene, uten innblanding fra forsvareren. En av dem sier:

”Politiet mister litt av poenget med det å ha en forsvarer. De identifiserer oss rett og slett med bandittene. De skjønner ikke at vi er der på grunn av rettssikkerheten til de mistenkte, at vi skal forsøke å unngå å få uskyldige mennesker dømt.”

En annen forsvarer påpeker at det er forskjeller mellom påtalejuristene og politibetjentene. Det er lettere å forholde seg til politijurister enn betjenter, fordi juristene forstår bedre hva rollefordelingen består i.

Mange av forsvarerne føler de blir uglesett, og at politiet ikke liker at forsvarerne rokker ved det de gjør. Holdningen er at forsvarerne går ærendet for bandittene. En forsvarer uttaler:

”Det er blitt vanskeligere å være forsvarer. Jeg synes ikke det er så gøy lenger. Man må jobbe mot systemet hele tiden, for å ivareta klientens minsterettigheter. Det er hele tiden en kamp. Forsvareren blir mistenkeliggjort, og ofte identifisert med forbryteren, det være i fengselet, i retten eller i samtale med politiet. Det er en lite hyggelig behandling, og det gjør også jobben som forsvarer vanskeligere.”

Det er imidlertid to av forsvarerne som uttaler at de ikke har opplevd noen annerledes behandling i denne saken enn i andre saker. De har riktignok heller ikke vært oppnevnt som forsvarere så lenge i saken. De forteller at de likevel har reagert på to forhold. For det første politiets nektelse eller uvilje i forhold til bistand i vitneavhør, det andre er politiets kritiske holdning til spørsmålet om at et firma kan få bistå mer enn en av de siktede i saken. Her mener de to forsvarerne at politiet har gått for langt.

5 Fengslingsmøtene

I fengslingsmøtet behandler retten politiets begjæring om fengsling og begjæring om eventuelle restriksjoner. Hvordan rettsmøtene gjennomføres, kan variere noe fra sted til sted.

5.1 Kort om reglene for varetekt

Når myndighetene begjærer inngrep i borgernes personlige sfære, stilles det krav til at vedtaket må være hjemlet i lov, og at denne hjemmelen må være både klar og forutsigbar. Man er her i kjernen av legalitetsprinsippet. Det enkelte individs rettigheter må veies mot samfunnets inngrepsbehov.

Å frata en person friheten er et av de mest inngripende tiltak myndighetene kan iverksette mot borgerne. Særlig gjelder dette når frihetsberøvelsen finner sted før vedkommende er dømt for et straffbart forhold. Dette gjør at man må være varsom ved bruk av varetektsfengsel, og stille høye krav til de prosesser som leder fram til slik fengsling.

5.1.1 Materielle vilkår for pågrep og varetektsfengsling

Straffeprosessloven oppstiller som et generelt vilkår for pågrep og varetektsfengsling, blant annet at det er skjellig grunn til å mistenke siktede for en eller flere handlinger som kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder, jfr § 171, jfr § 184 annet ledd. Uttrykket ”straff” sikter ikke til den sannsynlige reaksjonen, men til strafferammen.³⁰

³⁰ Johs Andenæs, s 152 og Bjerke og Keiserud, s 640.

”Skjellig grunn” til mistanke innebærer at det må være en objektiv ”sannsynlighetsovervekt” for at siktede har begått handlingen. Dessuten stiller bestemmelsen krav om at minst ett av de fire spesielle vilkår foreligger: unndragelsesfare, bevisforspillelsesfare, gjentakelsesfare eller når siktede selv begjærer det av grunner som finnes fyllestgjørende.

Strpl. § 170 a sier at et tvangsmiddel generelt bare kan brukes når det er tilstrekkelig grunn til det. Tvangsmidlet kan bare brukes når det etter sakens art og forholdene ellers ikke ville være et ”uforholdsmessig inngrep”.

EMK art 5 nr 1 c setter som vilkår for frihetsberøvelse at det må foreligge mistanke om at han har begått en straffbar handling. Art 5 nr 1 c gir adgang til frihetsberøvelse, uten hensyn til strafferammen eller den sannsynlige straffen for handlingen. Det er heller ikke et vilkår at den pågrepne kan straffes, idet uttrykket ”offence” kun sikter til rubriseringen av handlingen i nasjonal rett. Hvilke forhold som skal gi grunnlag for frihetsberøvelse er derfor i stor grad overlatt til de enkelte statene å avgjøre selv.

EMK art 5 nr 1 c skiller ikke mellom pågrepelse og varetektsfengsling når det gjelder vilkåret om straffbar handling. Bestemmelsen suppleres av art 5 nr 3 første punktum annet alternativ, som inneholder et rimelighetskrav.³¹

5.2 Hvordan foregår fengslingsmøtene i Stavanger-saken?

Det er foretatt flere undersøkelser om tingrettens behandling av fengslingssaker.³² Blant annet har professor Thomas Mathiesen foretatt en undersøkelse av forhørsrettens behandling av disse type saker. Han fremholder blant annet at forhørsrettens behandling er preget av usedvanlig liten grundighet sett i forhold til inngrepets betydning.³³

De fleste vanlige fengslingssakene i tingretten overvåkes ikke av massemediene; deres oppmerksomhet er fundamentalt skjev, styrt av leser- og salgsmekanismer.

³¹ Det kan etter dette konstateres at strpl § 171 første ledd stiller et strengere krav for å gi hjemmel for pågrepelse enn det som følger av EMK.

³² Se for eksempel Thomas Mathiesen, 2003, stud.jur. Edle Pallum 2002, stud.jur. Christer Hedin, 1999.

³³ Thomas Mathiesen, 2003, s 36.

Hovedpoenget til Mathiesen er at det verken omkring rettssalen, eller i rettssalen, finnes sosiale betingelser som muliggjør fremvekst av en ”kritisk offentlighet som gikk forhørsrettsapparatets funksjonsmåte etter i sømmene”.³⁴

Stavanger-ranet skiller seg imidlertid fra ordinære fengslingssaker, i og med at dette gjelder en sak av betydelig interesse for offentligheten. Media ønsker å skrive om saken, og den opptar mange. Problemet er at alle fengslingsmøtene i NOKAS-saken er holdt for lukkede dører. Dette innebærer at journalistene ikke slipper til, og derfor ikke får innblikk i hva som skjer. Det kan derfor spørres om det ikke er fravær av kritisk offentlighet også i denne saken?

5.2.1 Rettens vurdering av vilkår for varetektsfengsling

Foretas det reelle vurderinger av vilkårene for varetektsfengsling, eller er det slik at fengsling og restriksjoner blir automatikk?

En av forsvarerne påpeker at politiet går tøft ut når det gjelder siktelsesgrunnlaget. Han mener det har vært lite differensiering mellom de forskjellige siktede. Videre sier han at man sikter de nærmest automatisk for ran med døden til følge, jfr straffeloven § 268 tredje ledd. Advokaten påpeker at det på intervju tidspunktet er 16 personer som er siktet for grovt ran med døden til følge – altså flere enn dem som faktisk kan ha vært på stedet, jfr det tallet politiet selv går ut med. Forsvareren mener det er åpenbart feil når man ikke går inn på bevisene i forhold til dette. Likevel godtar domstolen denne subsumsjonen i siktelsen, påpeker han.

Flere av advokatene peker på at domstolen har senket terskelen i Stavanger-saken for fengsling, og ikke minst de restriksjoner man får anvende og opprettholde over lengre tid overfor de som er siktet. Forsvarerne mener at bruken av isolasjon strekkes ut automatisk. Loven angir en maksgrense på 12 uker, mens i denne saken har flere av de siktede vært isolert langt utover maksgrensen.³⁵

³⁴ Thomas Mathiesen, 2003, s 45.

³⁵ Se Ot.prp. nr 66 (2001-2002) s 136: Departementet understreker her at fristene i tredje ledd ikke skal virke som normalfrister. Tvert i mot skal isolasjonen vanligvis vare i kortere tid – det dreier seg om lengstefrister.

En oppfatning som går igjen hos flere av advokatene, er at de føler at politiet stort sett får medhold i det de ber om. En av advokatene forteller:

”... de første ble fengslet på et relativt tynt grunnlag i forhold til en siktelse som går på ran. Man må gjerne diskutere om de kan ha solgt noen vester eller ikke, men det mangler liksom en link til at de har medvirket til ran. De hadde nok litt i den første fasen, men det er ikke fengslingsgrunnlag overhodet. Og det er ikke skjellig grunn til mistanke til medvirkning til ran i forhold til dem, si i hvert fall ikke den yngste av dem – han som ikke kjenner ’NN’ heller. Han andre hadde i hvert fall litt personkunnskap. Men det var ikke noe problem med fengsling i Stavanger tingrett, det var bare sånn! Så satt de i isolasjon”.

Samme advokat uttaler:

”Det er ikke reelle vurderinger som blir foretatt. Man hadde noen til å begynne med, men ikke så mye der heller. ’NN’ ble jo fengslet uten at det forelå bevis som holdt overhodet. Å gå i fengslingsforlengelser med ’NN’ nå, er jo bare tull. For dommerne vil bure ham inne uansett når politiet kommer med det oppbudet de gjør i denne saken. Det skal jo heller ikke ligge noen automatikk i å samtykke heller, når vi faktisk mener at vilkårene ikke er tilstede. Vi aksepterer jo at det er skjellig grunn til mistanke mot ham, det er ikke det, men det er ikke der spørsmålet ligger. Spørsmålet ligger på om det er bevisforspillelsesfare. Politiet har ikke bevis som gir de grunnlag for en § 172-fengsling. Det prøver de seg heller ikke på. Og da er det bevisforspillelsesfare – til en person som allerede har gitt forklaring. Den skal jo ligge ganske langt inne. Men det gjør den jo ikke. Politiet kommer ikke med noe nytt fra gang til gang heller. De gjør ingenting i mellomtiden, i hvert fall som de legger frem. Ifølge VG gjør de en hel del, men det får jo ikke vi vite noe om. De sier det ikke er saksdokumenter.”

På spørsmål om det foretas reelle vurderinger av fengslingsvilkårene i saken, uttaler en av forsvarerne at han føler det er en transportetappe. Han påpeker at dette ikke er noe som er spesielt i denne saken, men at det gjelder mange saker. Det er et samleband, sier han.

Flere av forsvarerne sier at det som foregår i retten, beror mye på om dommeren er interessert i å høre på det som kommer frem eller ikke. Hvis aktor og forsvarer har satt seg inn i dokumentene, kan dommeren til en viss grad lene seg tilbake og håpe advokaten påpeker det som er sentralt. En advokat sier:

”Problemet er i begynnerfasen, da forsvarer ikke engang har tilgang til dokumentene. Og hvor kun aktor sier at her er det skjellig grunn til mistanke, men jeg vil ikke si hvorfor, for det er hemmelig. Da har jo dommeren den rollen av å være forsvarer. Forsvareren skal jo lete etter motargumentene, og det har ikke dommerne gjort.”

Flere påpeker også at dommeren bare setter inn innlagte maler for at de har vurdert fengslingssurrogater, og om tiltaket er et uforholdsmessig inngrep. Det er ingen nærmere vurdering her. Dette føler forsvarerne er lite betryggende. En advokat uttaler:

”Disse rettssikkerhetsgarantiene høres ganske bra ut på papiret, men det er ikke noe hold i det. Men nettopp i en sak som denne, hvor det får så store konsekvenser å bli siktet og domfelt, er det viktig at rettssikkerhetsgarantiene blir ivaretatt. De gjør akkurat som de vil, og det er mer eller mindre forsettlig medvirkning fra domstolen”.

To av forsvarerne er ikke enig i at domstolen foretar dårlige vurderinger i fengslingsmøtene. En av dem mener blant annet at tingretten i byen der hans klient er fengslet, har gjort en profesjonell jobb i saken. Han føler det er oppriktige og reelle vurderinger av vilkårene for varetektsfengsling, herunder isolasjon, uforholdsmessig inngrep, mv.

5.2.2 Forskjell fra domstol til domstol?

Flere av advokatene påpeker at det er store forskjeller på tingretten i Stavanger og domstoler andre steder i landet. En forteller at han har merket en klar forskjell fra rettsmøtene i tingretten på Østlandet til rettsmøtene i Stavanger. Han mener dommerne der er langt mer lydhøre enn dommerne i Stavanger.

”Der lytter de til argumentene og de er kritiske, slik en dommer skal være, til det politiet kommer med, og prøver nøye om vilkårene er oppfylt. I Stavanger er det en langt mer restriktiv holdning, etter min erfaring. De klubber gjennom politiets ønsker.”

En annen advokat sier at de som er blitt fengslet i Stavanger, blir forlenget fullt ut etter politiets begjæring til enhver tid:

”Du ser faktisk veldig godt en forskjell der lokalt. I de aller første fengslingene i saken, ble de fengslet på et relativt tynt grunnlag i forhold til en siktelse som går

på ran... Men det var ikke noe problem med fengsling i Stavanger tingrett, det var bare sånn! Så satt de i isolasjon. Gulating stadfestet jo bare rett inn det de også. Det var fengslingsforlengelse på førstemann i Oslo, og politiet ville ha nye fire uker, med isolasjon. Da sa Oslo tingrett at politiet bare fikk to uker, men ikke isolasjon. Og det ble jo stadfestet da, av Borgarting, som ikke ga isolasjon og ikke videre fengsling. Så ble det løslatelse. Men de som er blitt fengslet i Stavanger, er jo blitt forlenget fullt ut etter politiets begjæring til enhver tid”.

En tredje forsvarer sier han er overrasket over at dommeren i Stavanger tillater at forsvarer kun får tildelt en perm med ”fengslingsdokumenter”, som det skal henvises til under fengslingsmøtet. Han forteller om en episode i et fengslingsmøte, der politiet og dommeren ble enig om at når det refereres til bevis, så må det refereres til dokumentnummeret, altså ”snakke over hodet” på klienten. Forsvareren følte derfor at han umiddelbart måtte be om at klienten hans fikk forlate rettslokalet, da dette oppleves som tøft for den siktede. Advokaten er overrasket over at andre forsvarere har tillatt en slik prosess i tidligere fengslingsmøter i denne saken. Han mener at dette er betenkelig i forhold til den jobben man skal gjøre som dommer.

En annen forsvarer påpeker at politiet bevisst, ut fra det som er sagt ovenfor, velger hvor de ønsker å fremstille fengslingsbegjæringene. Han mener det har vært flere episoder der politiet har hentet de siktede til Stavanger, i stedet for å ta fengslingsmøter i andre domstoler, hvor de ikke har like god kontroll.

Bare en av advokatene mener han ikke har merket noen særlig forskjell mellom Stavanger tingrett og andre tingretter. Klienten hans var tidligere fengslet i Stavanger, men er blitt flyttet to ganger til andre deler av landet.

5.2.3 Tett kontakt mellom dommer og aktor

Flertallet av forsvarerne føler at kontakten mellom retten og politiet er tettere enn det som er ønskelig, og mulig også tettere enn det som er forutsatt av lovgiver. Flere viser til episoder der det tydelig har vært dialog mellom dommer og aktor før fengslingsmøtene.

5.2.4 Politiets rammer under rettsmøtene

Alle forsvarerne jeg har snakket med har påpekt det usedvanlig strenge sikkerhetsoppbudet som gjelder generelt i hele denne saken. Det er også svært streng sikkerhet når de mistenkte er i fengslingsmøter. De blir ført i retten med håndjern og lenker rundt føttene.

5.2.4.1 Bevæpning og kamp om minsterettigheter

Forsvarerne føler det som et problem når man må krangle seg til at klienten skal få sitte uten fotlenker i rettssalen. Politiet begrunner det med sikkerhetsmessige hensyn, og får gjennomslag for det i retten. Denne frykten er etter forsvarernes syn helt overdrevet, og bare en maktdemonstrasjon og umyndiggjøring av de mistenkte i saken.

Forsvarerne mener rettsmøtene er preget av at politiet ønsker å tegne et bilde av et meget farlig miljø. Det er en voldsom iscenesettelse og et kjempeapparat, som er egnet til å støtte opp om den massive forhåndsdommen av de siktede i saken.

5.2.4.2 Belastning for de siktede

Flere av forsvarerne påpeker at fengslingsmøtene er en stor belastning for de siktede, blant annet fordi de fleste av de siktede sitter isolert. Undersøkelser viser at noe av det verste med å sitte isolert lenge, er å komme ut blant folk igjen³⁶. Det å bli møtt med et slikt sikkerhetsoppbud, bli påsatt håndjern, fotlenker, skuddsikker vest og en skuddsikker hjelm, for så å bli transportert med en eskorte, på røde trafikklys, og med blålys fra fengselslokalet til retten, er en stor påkjenning. Forsvarerne mener at denne behandlingen av de siktede i saken er både uforsvarlig og uforholdsmessig. En av forsvarerne beskriver situasjonen:

”I denne bilen sitter da fem til seks polititjenestemenn, med det jeg vil kalle paramilitær utrustning, og med maskinpistoler. Så går man inn i rettslokalet, og man blir fotfulgt med våpen pekt mot. Denne type utrustning, og inn i rettslokalet på denne måten, må være en ekstrem belastning for de det gjelder, nettopp fordi dette forsterker isolasjonsproblematikken. For de innsatte er det jo møtet med andre som ofte er tøft når man har vært isolert. Når man da kommer ut, og blir

³⁶ Se blant annet Ida Koch, 1995.

behandlet på den måten der, så er det jo et spørsmål om det er forholdsmessig. Etter min mening helt klart nei. For det annet er det et spørsmål om det er forsvarlig i forhold til den enkelte siktede, å behandle de på den måten der. Det er også et klart nei fra min side.”

5.2.5 Journalister og fengslingsmøter

Rettsmøter er i utgangspunktet offentlige, det vil si åpne for publikum, jfr domstolsloven § 124. Tanken bak reglene er at publikum med egne øyne skal kunne se at alt går rett og riktig for seg, noe som i sin tur vil styrke tilliten til rettsapparatet. I Stavanger-saken blir alle de siktede fremstilt for lukkede dører og ingen kjennelser offentliggjøres. En av journalistene uttaler:

”I fengslingsmøter har vi vanligvis rett til å komme inn i rettssalen og få oppleve siktelsen og personalia på siktede. Så blir det debatt om saken skal gå for lukkede dører eller ikke. Skal vi bli kastet ut, skal vi komme inn igjen å høre kjennelsen? I NOKAS-saken får vi ikke en gang høre siktelsen eller personalia. Vi krangler jo selvfølgelig med politiet og domstolene hver gang dette skjer. Det er ingen tvil om at politiet her prøver å innskrenke medias rettigheter til innsyn.”

6 Varetektsoppholdet og bruk av tvangsmidler

Det er ikke avgjort om den mistenkte regnes som skyldig i den straffbare handlingen selv om han varetektsfengsles. Varetekt blir ikke betegnet som straff, men for mange er det likevel en av de verste delene av fengselsoppholdet. En viktig grunn til dette er usikkerheten rundt sin egen fremtid. Den innsatte vet ikke hvor lenge han blir sittende, hva som skjer utenfor fengselets murer eller hvordan fengselet fungerer. Han blir også bare i begrenset grad integrert i ”samfunnet” innenfor murene.

6.1 Straffeprosesslovens regler om isolasjon i varetektsperioden

I straffeprosessloven § 186 og § 186 a er det gitt regler om delvis og fullstendig isolasjon. Reglene trådte i kraft 1. oktober 2002. Lovendringene om varetekt i isolasjon skal blant annet sikre en mer betryggende behandling av spørsmålet om hvorvidt varetektsinnsatte skal undergis fullstendig eller delvis isolasjon.

6.1.1 En kort oversikt

Ved fullstendig isolasjon skal den fengslede utelukkes fra fellesskap med alle andre innsatte, og ved delvis isolasjon skal den fengslede utelukkes fra samvær med bestemte andre innsatte.

Fullstendig isolasjon kan kun besluttes når fengslingsgrunnen er bevisforspillelsesfare, og derfor ikke ved de øvrige fengslingsgrunnene etter straffeprosessloven. I tillegg må det være en ”nærliggende fare” for at den siktede vil forspille bevis dersom han ikke holdes fullstendig isolert. Man kan med andre ord ikke holdes fullstendig isolert hvis varetektsfengsling i seg selv er nok til å hindre bevisforspillelse, eller hvis det er tilstrekkelig med delvis isolasjon. Isolasjon kan ikke benyttes dersom det etter sakens art og forholdene ellers, vil være et *uforholdsmessig inngrep*, jfr strpl. § 170 a. Hvis mistenkte er under 18 år, gjelder det særlig strenge vilkår, jfr strpl. § 186 a første ledd.

Retten skal alltid sette en bestemt tidsfrist for isolasjon, jfr strpl § 186 a andre ledd. Fristen skal være så kort som mulig, og må, når isolasjon besluttet første gang, ikke overstige to uker. Dersom etterforskningens art eller andre særlige omstendigheter tilsier at fornyet prøving etter to uker vil være uten betydning, kan retten ved forlengelse sette en lengre frist, men ikke lenger enn fire uker av gangen. Også her skal prinsippet om forholdsmessighet veie tungt, retten kan derfor ikke beslutte isolasjon hvis det er grunn til å tro at isolasjon vil være en så stor belastning at det blir et uforholdsmessig inngrep, jfr strpl. § 170 a.

Straffeprosessloven § 186 a tredje ledd, bokstav a oppstiller lengstefrister i forhold til hvilken straffbar handling siktelsen gjelder, og hvor lang isolasjonen kan være. Gjelder siktelsen en straffbar handling som kan medføre høyere straff enn fengsel i seks år, kan den siktede ikke holdes isolert i et sammenhengende tidsrom på mer enn 12 uker, jfr strpl. § 186 a tredje ledd, bokstav b. Dersom tungtveiende hensyn gjør det nødvendig, kan den fengslede likevel holdes isolert utover 12 uker.

6.2 Straffegjennomføringslovens regler om isolasjon

Fengselet er et lukket samfunn med egne interne regler og rutiner. Rutinene kan variere fra fengsel til fengsel, men alle fengslene er underlagt de samme reglene om straffegjennomføring. Disse reglene fremgår av straffegjennomføringsloven (strgjfl.), forskriftene til loven og retningslinjene.³⁷

Hovedregelen er at innsatte, så langt det er ”praktisk mulig”, skal ha fellesskap med andre innsatte, jfr straffegjennomføringsloven § 17. I avdeling for innsatte med særlige behov, herunder avdeling for forvaringsdømte, og i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå, kan fellesskapet for innsatte helt eller delvis begrenses når hensyn til ro, orden og sikkerhet tilsier det, jfr strgjfl. § 17 annet ledd. Det samme gjelder av hensyn til innsatte selv eller andre innsatte.³⁸

³⁷ Jfr lov av 18. mai 2001 nr 21 om gjennomføring av straff mv.(straffegjennomføringsloven), Forskrift til lov om straffegjennomføring av 22. februar 2002 og Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven), fastsatt av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning 16. mai 2002 med hjemmel i forskrift til lov om straffegjennomføring av 22. februar 2002 § 7-1.

³⁸ Fellesskap i avdeling med høyt sikkerhetsnivå reguleres nærmere i forskriften § 6-3.

Begrensninger i, eller utelukkelse fra, det alminnelige fellesskapet kan bare skje etter følgende bestemmelser: Ved undersøkelse av innsatte ved bruk av spesialtoalett, jfr strgjfl. § 29 andre ledd, ved utelukkelse fra fellesskapet som forebyggende tiltak, jfr strgjfl. § 37, ved umiddelbar utelukkelse fra fellesskapet som reaksjon på brudd, jfr strgjfl. § 39, ved bruk av sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng som tvangsmiddel, jfr strgjfl. § 38, ved reaksjon på brudd, jfr strgjfl. § 40 andre ledd bokstav d og for varetektsinnsatte som er underlagt delvis eller fullstendig isolasjon etter strpl. § 186 andre ledd eller § 186a.

Etter gjeldende rett kan altså kriminalomsorgen vedta at en fange kan holdes utelukket helt eller delvis fra fellesskapet med andre innsatte, selv om domstolen er kommet til at isolasjon er et uforholdsmessig inngrep.

6.3 Hva innebærer isolasjon?

Isolerende tiltak varierer både i lengde og intensitet. Det er glidende overgang fra isolasjon til fellesskap, via at man for eksempel får ha tv, får besøk eller får lufte seg sammen med andre.

6.3.1 Isolasjonens virkning

Sosiologer har sagt om sosial interaksjon at "...selvet ikke bare påvirkes, men rett og slett blir til – virkeliggjøres, utfoldes i samkvem med andre... Enhver er den han/hun er ved andre".³⁹ Når sosial interaksjon er så viktig, hva skjer da når fanger over tid nektes samkvem med andre mennesker?⁴⁰

Psykiater Tor Gamman gjorde i perioden 1990-93 en prospektiv studie der han fulgte 63 varetektsinnsatte som satt isolert.⁴¹ Gamman registrerte regelmessig plagene de innsatte hadde, samtidig som han forsøkte å behandle disse. Han mente å observere at plagene økte over tid, på tross av pågående medisinsk behandling. De hyppigst forekommende

³⁹ Dag Østerberg s 68.

⁴⁰ Se blant annet spesialoppgaver skrevet av Vårin Hellevik og Anne Berit Sandvik.

⁴¹ Se også Jensen, Jørgensen og Rasmussen 1980 s 16.

klagene dannet basis for et observasjonsskjema som ble brukt i en oppfølgingsstudie. En gruppe varetektsinnsatte som var isolert, ble sammenlignet med en gruppe varetektsinnsatte som hadde adgang til fellesskap og samvær med andre innsatte.⁴²

Resultatene av den første studien viste blant annet at 44 av 63 innsatte i løpet av de fire første ukene klaget over søvnvansker, 18 fikk konsentrasjonsproblemer, 19 fikk smerter i mave/tarmregionen, 29 fikk smerter i hode, nakke eller rygg, 8 fikk symptomer fra hjerte-karkretsløpet, 28 klaget over angst, 18 ble deprimerte og 8 foretok seg selvbeskadigende handlinger. Etter lang tids isolasjon utviklet to personer psykose. I gjennomsnitt ble det registrert 3 ulike klager per person. 4 personer var helt uten besvær. 17 personer hadde 4 ulike plager eller mer. Disse 17 satt isolert i gjennomsnitt 9,5 uker. Gammans konklusjon er at selv om toleransen for isolasjonens skadelige virkninger var individuell, så øket skadevirkningene med tiden i isolasjon.⁴³

Tor Gamman sier også at det ikke er urimelig å sammenligne isolasjonsreaksjonene, når de er påvisbare, med tortur.⁴⁴

Ida Koch, cand.psych. og ekstern lektor i kriminologi ved Universitetet i København, sier om bruk av isolasjon i fengsel:

”Jeg har ingen betenkeligheter med å betegne anvendelse av isolasjon som vår tids siviliserte form for tortur. Den er ikke så synlig grusom som for eksempel pisking eller avrivning av negler, men den er ikke av den grunn mindre brutal eller farlig for den som blir utsatt for den”.⁴⁵

6.3.2 Norge kritisert

Norge er blitt kritisert for bruken av isolasjon under varetekt. Flere mener at slike restriksjoner oppnås lettere her enn i andre land.⁴⁶ Utenfor Norden er isolasjon noe som sjelden eller aldri forekommer. I Storbritannia, for eksempel, eksisterer ikke fenomenet.

⁴² Tor Gamman, s 44.

⁴³ Tor Gamman, s 44.

⁴⁴ Tor Gamman, s 48.

⁴⁵ Ida Koch, s 34.

⁴⁶ Tor Gamman, 2001.

Professor Rod Morgan mener at Norge misbruker isolasjon, og at vi har utviklet en egen tradisjon med å isolere varetektsinnsatte.⁴⁷ Han har påpekt det åpenbare paradoks at mens Norge i andre sammenhenger fremstår som et humanistisk foregangsland, har vi på dette området svært lite å lære bort.⁴⁸ Morgan mener at isolasjonen kan føre til et så stort press på de varetektsinnsatte at enkelte kan komme til å tilstå forhold de ikke har begått.

I perioden 1993-2000 var Den Europeiske Torturovervåkningskomité (CPT) tre ganger på besøk i norske fengsler. Etter alle tre besøkene kom det kritikk tilbake til den norske regjeringen. Det er først og fremst den utstrakte bruk av isolasjon som CPT har satt søkelyset på. CPT har påpekt at politiet i de største politidistriktene i Norge nærmest automatisk isolerer siktede som blir pålagt brev-, media og besøksforbud av domstolen. CPT mener at denne formen for langvarig isolasjon i enkelte tilfeller innebærer umenneskelig og nedverdiggende behandling av mennesker som ennå ikke er dømt, og at dette således er i strid med flere internasjonale konvensjoner.⁴⁹

6.4 Varetektsoppholdet for de siktede i Stavanger-saken

De siktede i Stavanger-saken sitter alle under svært strenge restriksjoner. Noen er fullstendig isolert, andre er på fellesskapsavdeling. Alle advokatene påpeker at klientenes behandling i fengselet har vært helt uten sidestykke. Det varierer hvor lenge de har vært i varetekt, da de er blitt pågrepet på forskjellige tidspunkter i etterforskningsprosessen. Noen av de siktede ble pågrepet relativt kort tid etter ranet. Flere har derfor snart sittet isolert i ett år.

6.4.1 Hverdagen som varetektsfengslet i Stavanger-saken

Forsvarerne har fortalt om sine klienters varetektsforhold. Mange av de siktede sitter på ulike restriksjoner, hjemlet i ulike bestemmelser. Fellesnevneren er i følge forsvarerne

⁴⁷ Rod Morgan er Professor of Criminal Justice in the Faculty of Law, University of Bristol og Director of the Centre for Criminal Justice, samme sted.

⁴⁸ Rod Morgan, s 201-204.

⁴⁹ Se blant annet CPTs rapport til den norske regjeringen av 4. september 1997.

at som siktet i Stavanger-saken, får man ”spesialbehandling”. En av forsvarerne sier om sin klient:

”Han har jo vært isolert fra omverdenen i nesten 10 måneder, hvorav halvparten av tiden også isolert fra media. Det vil si ingen inntrykk fra fangeverdenen, omverdenen ute eller fra media, i form av tv eller aviser... Saken legitimerer alle ekstraordinære tiltak.”

En av forsvarerne forteller at da hans klient ble flyttet til et nytt fengsel, ble han tatt av isolasjon. Likevel fikk han en unormal plassering i fengselet. Han forteller at hver gang han skulle bevege seg fra cella til lufteområdet, måtte alle andre inn på cellene sine. Dette skjedde selv om hans klient ikke satt på noen spesielle restriksjoner. Han sier:

”Alle andre fanger må bort, og han får bare ha kontakt med en annen innsatt noen korte timer om dagen... Fengselet har en helt spesiell holdning, selv om han er en helt ordinær varetektsfange, ikke underlagt andre restriksjoner. I praksis er det noe helt annet.”

Flere av forsvarerne forteller om lignende opplevelser. En advokat forteller:

”Det første besøket i Stavanger satt han på full isolasjon. Det er jo ganske absurd. Man kommer til fengselet, blir låst inn på advokatrommet – hyggelig folk og alt det, så tar det en stund før han kommer. Det er fordi at for at han skal få komme, så må de låse inne alle de andre fangene, trekke ned alle rullegardiner. Da sitter vi på et lite rom, da. Det er et lite vindu på rommet, med utsikt til noen åser og en fotballplass. Etter kort tid måtte han ut igjen, for da hadde de sluppet ut noen fanger, ca 50 meter unna. De kunne ha visuell kontakt, så nå er besøket over, fikk jeg beskjed om. Selv inn til kokkene måtte de stenge igjen. Sånn sitter mennesker altså. De fleste mennesker i samfunnet mener de innsatte har det altfor godt. Har de en dass og en tv, så må de jo være fornøyde. De skjønner ikke hva det innebærer.”

Det er ifølge forsvarerne også stor forskjell på de siktedes behandling i de ulike fengslene. Flere forteller at klientene deres ofte blir møtt med en nedlatende holdning i fengselet.

I denne saken mener forsvarerne at maksgrensen på 12 uker strekkes ut helt automatisk. En av advokatene forteller om sin klient som er diagnosert med MBD. Han mener at verken retten eller politiet bryr seg om at han har en slik diagnose. Per i dag har hans

klient sittet isolert i ca åtte uker, så det er fire uker igjen i forhold til lovens grense. Forsvareren mener at han har sittet isolert langt over enhver rimelig grense.

6.4.2 Et eksempel

En av de siktede ble pågrepet i mai 2004. I praksis har han sittet isolert helt siden pågripelsen.

Retten fastholdt isolasjon av "NN" i 21 uker.⁵⁰ Etter disse ukene, sier forsvareren at politiet valgte å ikke begjære videre isolasjon, fordi de mente det ville være et uforholdsmessig inngrep.

Når han nå fortsatt sitter isolert, er det fordi Kriminalomsorgen har vedtatt at han skal holdes atskilt fra øvrige innsatte, jfr strgjfl. § 37. Forsvareren mener regimet han nå er underlagt, er et uforholdsmessig inngrep, og derfor også et ulovlig inngrep. Han sier:

"Det er ingen ting som sier at dette ikke lenger er et uforholdsmessig inngrep. Situasjonen er nå akkurat den samme som at dommeren skulle ha bestemt i rettsmøte at han skulle sitte videre isolert. Det er åpenbart at en dommer aldri ville bestemt videre isolasjon. Det ville vært ulovlig og uforholdsmessig. Dette er et eksempel på at NOKAS-saken, på grunn av det som skjedde i Stavanger, at en politimann døde, gjør at fengselsmyndighetene treffer et vedtak som de aldri ville ha gjort i en annen sak."

Forsvareren mistenker politiet for å ha bedt fengselet holde ham isolert. Videre påpeker han at det er sannsynlig at han vil holdes isolert frem til hovedforhandling i september, det vil si i praksis isolert i ett og et halvt år. Forsvareren mener altså at den formelle isolasjonen etter strpl § 186 a, sammen med den faktiske isolasjonen etter straffegjennomføringsloven § 37, er et uforholdsmessig inngrep overfor klienten.

"NN" sitter i dag fullstendig isolert. Han har ikke fysisk kontakt med noen. Dagene hans består av 23 timer på cella og 1 time lufting i en luftegård der fengselsbetjenter observerer ham. Ifølge forsvareren har han også lenker rundt føttene når han er på lufting. I dag har han tilgang til tv med et lite utvalg kanaler, samt noen aviser.

⁵⁰Jfr strpl. § 186 a tredje ledd.

Forsvareren forteller at hans klient bare kan bygge relasjoner til betalte fengselsbetjenter som alltid kommer to og to av sikkerhetsmessige hensyn, og som ikke kan snakke om seg selv eller sine personlige forhold. Det er også disse som ransaker cella hans, flytter tingene hans fra celle til celle og som visiterer kroppen hans jevnlig. Han er heller ikke tilbudt meningsfylt arbeid. Som følge av sikkerhetsrutinene er dagene hans svært uforutsigbare, og han blir daglig utsatt for nedverdiggende fysiske undersøkelser. Advokaten forteller at denne behandlingen selvfølgelig er en stor påkjenning for klienten.

Selv når han får besøk av forsvarer, er det et enormt sikkerhetsapparat rundt besøket. Både før og etter hvert besøk av forsvarer, blir han kroppsvisitert. Han må da kle seg helt naken. Han må stå over et speil, og vise alle kroppsåpninger. Dette er for at de skal sjekke at han ikke har noe ulovlig med seg inn på cella. Videre må det alltid være to fengselsbetjenter som åpner dørene og følger ham fra cellen til advokatrommet. Forsvareren mener dette innebærer en nedverdiggende og en umenneskelig behandling av hans klient.

Kroppsvisitering skjer med alle fanger i dette fengselet når de har vært på et vanlig besøksrom, og det synes forsvareren er helt forståelig. Noe annet er det når man også foretar en slik visitasjon når siktede umulig kan ha hatt fysisk kontakt eller fått overlevert noe under besøket, blant annet i og med at man er skilt med en glassvegg. Forsvareren mener dette sier en del om behandlingen av de siktede i saken her.

I september 2004 ble regimet i fengselet langt strengere for "NN". Forsvareren forteller at kontakten de har nå kun skjer gjennom en glassvegg. Tidligere kunne de møtes på vanlige besøksrom. I tillegg sitter det nå to fengselsbetjenter i naborommet og kan følge med på besøket. Han forteller at han ikke engang får lov til å ta ham i hånden for å hilse på ham. Forsvareren synes det er ubehagelig å snakke med en person gjennom glassvegg når to personer ser på. Han mener det er helt irrasjonelt, og at det ikke finnes noen hensyn som tilsier en slik behandling. Ledelsen i fengselet begrunner dette strenge regimet med rømningsfare, herunder fare for gisseltaking. Denne mistanken bruker også fengselet som grunnlag for videre isolasjon av "NN". Dette mener forsvareren er helt urimelig og usannsynlig.

Politiet mener han har tegnet fluktskisse over fengselet. Forsvareren forteller at en av anførselene mot "NN" i forbindelse med dette er at han har sittet med en pc og tegnet i et tegneprogram med betjenter til stede. Han tegnet da en mur og noen busker, og hvordan det ser ut inne i og utenfor fengselet. Forsvareren forteller at "NN" lenge har hatt interesse for teknisk tegning. I en situasjon med fullstendig isolasjon, hvor innsatte har lite aktiviteter å drive med, er det ikke unaturlig at han har brukt tid på dette. Da han tegnet dette hadde han verken tilgang til bibliotekets tjenester, tv eller andre medier. "NN" gjorde heller ikke noe for å skjule disse tegningene for fengselets personale. Videre presiserer advokaten at "NN" ikke bare tegnet bilder av fengselet, men også andre motiver som for eksempel hjemstedet sitt, båter, naturbilder mv. Han mener det også kan stilles spørsmål ved hvilken verdi disse tegningene kunne tenkes å ha i forbindelse med et eventuelt rømningsforsøk. Detaljgraden var nødvendigvis relativt lav, ettersom han kun har tegnet det han har sett med egne øyne, påpeker advokaten. Forsvareren mener det er et tynt grunnlag for en mistanke om rømning. Han mener inngrepet ikke er hjemlet, og er et brudd på både straffeprosessregler og EMK. Advokaten sier at de innsatte er tilnærmet rettsløse, og blir påført psykiske lidelser unødig.

6.4.3 Straffegjennomføringsloven og kriminalomsorgen

Forsvarerne mener at det ofte er et for tett samspill mellom retten, politiet og fengselet. Flere uttaler at når retten ikke lenger kan vedta isolasjon, bruker politiet (gjennom fengselet) straffegjennomføringsloven. På denne måten unntar de begrunnelsen fra offentligheten. Disse dokumentene kan de holde unna, slik at forsvarerne ikke får innsyn i begrunnelsene og argumentene. De fleste forsvarerne påpekte at hjemmelen i straffegjennomføringsloven er altfor vid og uklar. En av forsvarerne har uttrykt seg slik:

"Retten ville aldri tillatt for eksempel å la "NN" [forsvareren nevner en av de som sitter på de tøffeste restriksjonene] sitte isolert over så lang tid. De misbruker altså systemet. Det har de også gjort med min mann. Han er av isolasjon, men ble flyttet til mottaksavdelingen med en time lufting om dagen, med to fengselsbetjenter. Det har ingenting med fellesskap å gjøre. I praksis gjennomførte de altså isolasjon da den var opphevet, og han skulle sitte på fellesskap. Vi har fått nye presiseringer i straffeprosessloven som sier maks 2 uker per gang, og maksgrense på 12 uker – en veldig snever unntaksregel. Når domstolen kommer

til at isolasjon er uforholdsmessig, så begynner fengselet. De overprøver eller blåser i hva domstolen sier. De gjennomfører isolasjon i praksis.”

Flere av forsvarerne sier at fengselet tar seg til rette. De mener de ikke får tilfredsstillende svar på hvorfor fengselet vedtar isolasjon, hvem som bestemmer hva. De samme forsvarerne mener at overtramp fra fengselets side, overhodet ikke blir overprøvd. Kriminalomsorgens uriktige eller ulovlige handlinger får heller ingen konsekvenser, sier en av advokatene.

Nesten alle advokatene påpeker at de føler politiet og fengselet i denne saken har en unormal tett dialog. En advokat uttaler:

”Jeg må jo være naiv hvis jeg skal tro at politiet ikke har sagt noe til fengselet om hvordan de oppfatter min klient. Og jeg tror at de har gitt føringer i hvordan han bør behandles. Han sitter altså isolert, som domstolene ikke lenger kunne gi, men da med annen hjemmel. Straffegjennomføringsloven er så skjønnsmessig, og lar seg vanskelig domstolsprøve.”

7 Medias rolle

7.1 Innledende bemerkninger

Diskusjonen om retts- og kriminalreportasjen har lange tradisjoner. Det er nok å vise til at pressens første Vær Varsom-plakat, som kom allerede i 1936, i sin helhet dreide seg om dette temaet. Åpningsordene lød: ”La det ikke kunne sies med sannhet at pressen setter folk unødige i gapestokken”. Senere i plakaten advares det mot å offentliggjøre navn på dem som mistenkes eller anmeldes for noe rettsstridig; og så kommer det: ”Det kan godt hende at vedkommende er like uskyldig som De selv”. Plakaten konkluderer med disse ordene: ”Husk at pressen eier stor makt og dermed pålegges stort ansvar”.

7.1.1 Politiets og påtalemyndighetens forhold til media

Politiet og påtalemyndigheten har et etisk ansvar også overfor media. Et spørsmål som til tider oppstår, er om det for å skjule opplysninger som av etterforskningstaktiske grunner må holdes hemmelig, er berettiget til å gi positivt gale opplysninger til offentligheten. Med tilslutning fra riksadvokaten kritiserte Sivilombudsmannen i sin Årsmelding for 1965, at det forsettlig var gitt positivt gale opplysninger fra politiet til pressen.⁵¹ Selv om det er for å ivareta viktige interesser som er beskyttet av reglene om taushetsplikt, er det å lyve overfor massemediene for å beskytte informasjonen et middel som ikke er i samsvar med god påtaleskikk.⁵²

Det er også et yrkesetisk krav at påtalemyndigheten i sitt forhold til massemediene ikke bidrar til å viske ut skillet mellom informasjonsformidling og underholdning.⁵³

⁵¹ Sivilombudsmannens Årsmelding, sak nr 31 (s 56-57).

⁵² Sivilombudsmannens Årsmelding, sak nr 31 (s 56-57). Se også Fanebust, Hall, Myhrer m.fl. s 46. Tor-Geir Myhrer påpeker imidlertid i sin artikkel at det nok kan tenkes i helt ekstreme situasjoner hvor det ut fra nødrettsbetraktninger kan være berettiget å lyve, men at det skal ekstremt mye til.

⁵³ Fanebust, Hall, Myhrer m.fl. s 47.

For påtalemyndighetens tjenestemenn er det videre et yrkesetisk krav at man står inne for den informasjon som er gitt til mediene. Informasjon skal derfor ikke gis under løfte om anonymitet, og man bør kontrollere at man blir oppgitt som kilde til den informasjon som er gitt.⁵⁴

7.2 Medias rolle i Stavanger-saken

7.2.1 Politiets talerør?

”Media er jo politiets talerør i denne saken”, uttaler en av forsvarerne bastant. Den gjennomgående holdningen blant forsvarerne er at de føler media har fremstilt Stavanger-saken ensidig. Forsvarerne kan stort sett ikke uttale seg til media, da de er underlagt taushetsplikt. En av forsvarerne sier at medias rolle er redusert til å være en referatbikkje, og ikke en vaktbikkje. Politiet sitter på all informasjonen, og det er også bare de som uttaler seg. Det mangler derfor kontradiksjon i media, mener advokatene. To av forsvarerne peker på at man kan få rettergangsbetalt hvis de går ut i pressen med taushetsbelagte opplysninger.

Følelsen forsvarerne sitter igjen med, er at media har vært altfor slepphendt når de refererer politiet. En av forsvarerne uttaler at dette er logisk, siden saken er stor og spennende, og at media selger på saken. Han mener media i stedet burde være like interessert i å undersøke hvorvidt politiet gjør en god jobb.

En annen forsvarer, som har lang fartstid som forsvarsadvokat, mener ingen saker i norsk strafferettshistorie kan sammenlignes med Stavanger-saken. Han forteller at all informasjon i media, kommer fra politiet. Han viser blant annet til en artikkel i Dagbladet, der de viste et bilde av noen av de siktede fra en fest på Frognerseteren. Advokaten forteller:

”Det bildet stammer fra et beslag i en helt annen sak, hvor politiet også har skrevet at bildet er fra Frognerseteren. Dette viser jo at pressen sitter med politidokumenter som stammer fra politiet. Det var nemlig ikke Frognerseteren, for jeg vet veldig godt hvilken restaurant det var fra. Samme feil går igjen hos politiet og i pressen.”

⁵⁴ Fanebust, Hall, Myhrer m.fl. s 47.

Denne advokaten mener det er flere styrte lekkasjer i forbindelse med Stavanger-saken. Han viser blant annet til det som stod i avisene dagen før samboeren til "NN" ble pågrepet. Ifølge forsvareren, dukket det plutselig opp i pressen, at et vitne mente en kvinne hadde deltatt i ranet. Dette hadde aldri tidligere kommet frem, men kom ut i media samme dag eller dagen før samboeren ble pågrepet. Dette synes advokaten er påfallende.

7.2.2 Forhånds dømt gjennom media?

Forsvarerne mener at en konsekvens av at politiet gjennomgående blir hørt i media, er at folk på gata derfor ikke får vite hva som i virkeligheten foregår. De har ingen forutsetninger for å skjønne det, siden vinklingen i media er så ensrettet. Flere av forsvarerne viser til medieoppslagene rett etter ranet. Her gikk politiet ut og opplyste at den drepte politimannen var ubevæpnet. Etter noen dager kom det frem at det var politiet som startet skytingen, og at den drepte slett ikke var ubevæpnet. Advokatene mener dette kun er ett av flere eksempler på feilinformasjon fra politiets side.

De fleste forsvarerne synes media har bidratt til en forhånds dømming av de siktede. Flere viser til at avisene nesten daglig har vist bilder av flere av de siktede, med klengenavn som for eksempel "Skyggen", "Fikseren" og "Mesterhjernen". De mener media bruker slike tabloide navn for å selge flere aviser. Forsvareren til en av dem som har fått et klengenavn, forteller at klienten aldri hadde hørt sitt "nye" navn tidligere. Han mener politiet har funnet det opp, for å gjøre saken mer spennende, og for å lage et skremselsbilde av de impliserte.

Den samme forsvareren mener at når folk har sett ansiktene til de siktede i tabloidavisene i halvannet år før saken kommer opp, vil folk til slutt tro at de er skyldige.⁵⁵ Skulle man da bli frikjent, vil det være vanskelig å komme ut i samfunnet igjen og få seg et normalt liv.

⁵⁵ Se kap 9 om medieskapte realiteter.

7.2.3 Hva sier journalistene?

7.2.3.1 Generelt

Begge journalistene påpeker problemet med at forsvarerne ikke kan uttale seg om saken. De hevder de prøver å snakke med forsvarerne, men at de ikke får noe svar. Journalistene gir uttrykk for at dette er spesielt, i hvert fall når man er kommet så langt i etterforskningen.

En av journalistene forteller at han ofte får opplysninger som er taushetsbelagt. Han mener at det ikke er hans oppgave å holde stille med det som er taushetsbelagt, det er kildens oppgave. Han påpeker at hans oppgave er å samle mest mulig informasjon, for deretter å vurdere hvilken informasjon man skal bruke. Han forteller at de har så mye informasjon om Stavanger-ranet at de kunne skrevet bok om det. Han legger til at de holder tilbake en del informasjon av hensyn til siktedes familie, og også av hensyn til politiets etterforskning.

En av journalistene sier at de jobber aktivt for å unngå at stoffet de skriver kan oppfattes som spekulasjoner. Han mener at mange ser på sakene de typiske tabloidavisene skriver om, som sensasjonsnyheter, og at de dermed ikke alltid forteller sannheten. Han påpeker imidlertid at alt de skriver er kildebasert, men at disse ikke alltid kan oppgis. Videre forteller han at gode krimjournalister jobber analytisk og metodisk med stoffet.

Den ene journalisten sier han ser faren for å bli brukt av politiet, og at han derfor tenker over dette når han skriver. Han mener at journalister som ikke vurderer den informasjonen de får, gjør en dårlig jobb.

7.2.3.2 Ingen kontradiksjon i media

I Stavanger-saken blir flere av de siktede nesten daglig omtalt i media på en negativ måte. Det vanlige er at folk får imøtegå anklager mot en. I denne saken har de siktede imidlertid ingen mulighet til å gi tilsvaret. Den ene journalisten hevder det er hans store kjepphest. Han synes de impliserte skal få svare på siktelsen mot seg, men her er man bundet på både bein og føtter. Videre påpeker han at det er sannsynlig at flere av de siktede ikke blir tiltalt.

En av journalistene forteller at de må sette sammen informasjon både fra advokater, politiet og folk tilknyttet ransmiljøet. Mye av informasjonen står i motstrid til hverandre, og de må derfor foreta en vurdering. Han sier:

”Det er en kjensgjerning at politiet i store saker ofte ikke er så interessert i å jobbe objektivt. Det er helt klart. Nettopp derfor er det viktig å lese kortene. Men denne saken gjør det nesten umulig å lese kortene, for det har vært så mye taushet.”

Journalistene påpeker at media skal gå inn å sjekke hva politiet gjør. Den ene journalisten innrømmer imidlertid at når politiet har gitt journalisten informasjon, for eksempel om en av de siktede, er det vanskelig for journalisten å vurdere sannheten og verdien av det som er opplyst. Han sier:

”Vi vet vi har det fra sentrale kilder, og at det er riktig. Men kanskje det er noe mer underliggende? Jeg sitter ikke med DNA-analysene.”

7.2.3.3 Offentliggjøring av navn og bilde

Noen advokater har gått ut offentlig og kritisert pressens håndtering av saken. De har spesielt satt fingeren på at flere av de siktede er blitt identifisert med navn og bilde.

Den ene journalisten forteller at grensen for når de går ut med navn og bilde i deres avis, går på om de er siktet i å ha deltatt på selve ranet. Han forteller at det ble tatt en avgjørelse om holdningen til dette ganske tidlig. Forøvrig sier han at det må foretas en vurdering i hvert enkelt tilfelle. Han påpeker at flere av de som er siktet her, er dømt for grove ran flere ganger tidligere. Også de er etterlyst med navn og bilde. Journalisten hevder at de som er siktet for medvirkning, blir fortsatt ikke.

Om hvordan journalistene skiller de ulike siktede, når alle, bortsett fra to, har samme siktelse, sier den ene:

”Jo, men ut fra den kunnskapen vi har [latter] for å si det sann... Vi hadde en artikkel her for leden som vi kalte ’Dette er ranslaget’. De er identifisert, mens de andre er ikke det. Det går på bevissituasjonen, som vi har fått tilgang til, eller

tilgang og tilgang, vi sitter jo ikke på noe, men dette er informasjon vi har fått opplyst.”

Når det gjelder kallenavnene som er brukt om et par av de siktede i saken, er det litt uenighet mellom de to journalistene om hvordan disse navnene kom frem. Begge mener imidlertid at noe er medieskapt, mens politiet har funnet på ett av navnene. Et navn har ifølge journalistene dukket opp i det kriminelle miljøet i Oslo. Den ene journalisten sier at media nå har sluttet å bruke disse kallenavnene.⁵⁶

7.2.4 ”Lekkasjenes paradis”

Den siste tiden har også pressen selv reist en debatt omkring medias ensidige fokusering på Stavanger-saken. To av de faglig tyngste journalistene i norsk media har uttalt seg svært kritisk til mediedekningen av saken. Politisk redaktør i Aftenposten, Harald Stanghelle, har i en kommentar uttalt at NOKAS-etterforskningen er blitt politilekkasjenes paradis.⁵⁷

NRKs distriktsredaktør i Rogaland, Ståle Frafjord, har også tatt fatt i problemstillingen. I en helsides debattinnlegg i VG hevder redaktøren at NOKAS-saken er en fallitt for rettsstaten Norge og norske medier.⁵⁸ Han påpeker at mens politiet er svært restriktive med opplysninger om etterforskningen, og krever at forsvarsadvokatene må underskrive en taushetserklæring, lekker flere anonyme politikilder detaljopplysninger.

Videre påpeker han at mediedekningen er blitt ekstremt konkluderende, og at man nesten aldri ser en kritisk innfallsvinkel. Frafjord skriver:

”Fredag hørte jeg på NRK at ’hjernen bak NOKAS-ranet’ var tatt i Spania. En slår det bare fast som en sannhet, helt ukritisk. Av og til lurte jeg på om man trenger en rettssak i det hele tatt”.

⁵⁶ Dette stemmer imidlertid ikke, da i hvert fall to av disse kallenavnene er brukt i avisene lenge etter intervjuet ble foretatt. Se for eksempel artikkel i VG 1. april 2005 med undertittel ”Mystisk mann dukket opp hos ”Skyggen”s venninne”, artikkel i Dagbladet 1. april 2005 med undertittel ”Ukjent mann hentet «Skyggens» eiendeler i den ranssiktetes dekkleilighet” og artikkel i Stavanger Aftenblad 22. mars 2005.

⁵⁷ Se Aftenposten 14. april 2005.

⁵⁸ Se VG 9. april 2005.

Frafjord spør om hvorfor etterforskningsledelsen ikke har funnet grunn til å beklage de langt over hundre politilekkasjene som ellers har vært å se i forbindelse med NOKAS-ranet. Han stiller spørsmål om årsaken kan være at disse politilekkasjene ikke rammer politiet, men forbryteren – og kun forsterker opplevelsen av de siktedes skyld? Videre spør han om det kan være at lekkasjer internt oppleves som bagateller når selv justisministeren opptrer som dommer og beskriver drapet som en henrettelse.⁵⁹ Frafjord skriver:

”Mistanken forsterkes gjennom lekkasjenes form: Kildene er alltid anonyme, opplysningene presenteres som fakta, er alltid udokumentert og lenker navngitte personer til forbrytelsen. De blir aldri offisielt bekreftet, men heller aldri avkreftet – og blir i all hovedsak stående uimotsagt fordi politiet selv nekter forsvarere, media og offentlighet innsyn.”

Frafjord mener lekkasjene kommer fra en etat som fremstår både som offer, pårørende, aktor og dommer og som med loven i hånd hindrer tilsvaret og fri informasjonsutveksling.⁶⁰ Han skriver:

”Vi undergraver tilliten til oss selv når vi formidler ukritisk og udokumentert og gir blaffen i alle presseetiske prinsipper om tilsvarets rett, objektivitet, balanse, krav til dokumentasjon, saklighet og kildekritikk, som vi ellers er så opptatt av.”

⁵⁹ Se VG 9. april 2005.

⁶⁰ Se VG 9. april 2005.

8 Andre forhold

8.1 Generelle uttalelser om Stavanger-saken

På de rettslige områdene man er inne på, som åpner for et skjønn, eller hvor begrunnelsen eller forholdene kan la seg plassere enten i et øvre eller nedre sjikt, det være seg politiet, dommeren eller fengselet, opplever forsvarerne at man i Stavanger-saken rutinemessig legger seg i det øvre sjikt – i den ekstraordinære sfære.

Advokatene opplever at saken er svært følelsesladet for politiet. Politiet bruker selv uttrykk som ”at dette er en veldig spesiell sak”. Politiet er ifølge forsvarerne så involvert og følelsesmessig engasjert i å få oppklart saken, at det går på bekostning av rettssikkerhetsgarantiene til de siktede. Ifølge forsvarerne er hensynet til de siktede helt i bakgrunnen, og uttrykker at politiet ikke er interessert i hvordan siktede opplever forfølgningen og hvilke følger restriksjonene får. En av forsvarerne uttaler:

”Jeg har en klient som sitter i et fengsel på andre siden av landet, langt fra familien og langt fra hans forsvarer med hensyn til forberedelse av saken. Det er et restriksjonsregime over lang tid, med full isolasjon, både fra omverdenen og fengselsverdenen. Han var uten media i mange måneder, uten at det ble vist noen interesse fra politiet om å løfte på det. De har løftet på det, når de må løfte på det. De har selv uttalt at det er kun fordi de må gjøre det – bare derfor... Jeg tror politiet opplever dette veldig nært for dem. Det er slik jeg opplever politiet i denne saken.”

En av forsvarerne sier at han har inntrykk av at politiet ikke er interessert i alternative problemstillinger knyttet til hans klient, om det kan være andre forklaringer og lignende. Han mener de allerede har bestemt at han er skyldig. Advokaten sier:

”Jeg tror at man mener nok til å vite at de som er siktet er skyldig... At de er mindre åpne for alternative løsninger, rett og slett. For eksempel å samtale med politiet uformelt, kan man ikke gjøre i denne saken. I andre saker hører man ofte om politiet har noen alternative teorier, om det kan være andre innfallsvinkler i forskjellige bevissituasjoner. Det kan man ikke i denne saken.”

En av advokatene sier at det kan virke som om dette er en sak som uten videre kan begrunne alle ekstraordinære tiltak, utelukkende på grunn av at en politimann ble drept. Samtidig understreker han at ingen er siktet for at drapet var forsettelig eller planlagt. Han uttaler:

”Hva som var foranledningen til skuddvekslingen er det ingen som er siktet for. Men de blir behandlet som om dette var en målrettet drapshandling... og det kan hende at det var et ordinært ran. Det vet jeg jo ingenting om. Men det er i hvert fall mye følelser og forutinntatthet i saken. Jeg opplever det som en sak som i seg selv begrunner alle ekstraordinære tiltak, samtidig som om saken hadde vært en relativt ordinær ranssak om ikke politimannen ble drept.”

8.2 Domstolens habilitet – er de forhåndsdømt?

Flere av advokatene tar opp problemstillingen om Stavanger tingretts habilitet. To av advokatene sier de vil begjære saken flyttet. De mener en flytting av rettssaken må til for at de tiltalte skal få en rettferdig rettergang. De forteller at de samler avisartikler hvor det fremgår at Stavanger lignet en militær sone lenge etter ranet skjedde. Dette pågikk også rett ved tinghuset. De mener det skal mye til for at man er habil når man er fra den byen

Videre forteller de to advokatene om kontakten de har hatt med sorenskriveren i Stavanger angående hvor hovedforhandlingen skal gå. En av de forteller:

”Sorenskriveren sa til meg: ’Det er nå bestemt at saken skal gå i store sal i Stavanger tingrett’. Det hørtes greit ut, synes jeg. Så sa han videre: ’Ja, det ble jo foreslått at saken skulle gå i en bunkers’, og så husker jeg ikke om han sa ’i en militærleir’ eller at han muligens nevnte Madla-leiren. Det var i hvert fall en bunkers i en militærleir som var blitt foreslått. Dette synes jeg var ganske oppsiktsvekkende, slik at jeg kontaktet både TV2 og pressen, for det ville være helt spesielt. En ting er at sorenskriveren sier nei til det, men det sier noe om hvordan politiet tenker. Journalisten i TV2 begynner å grave, for han skjønner det kan bli skikkelig oppslag på dette. Sorenskriveren sier da ’nei, nei, ”NN” må ha misforstått’.”

Forsvarerne mener dette er et godt eksempel på at det er betenkelig at hovedforhandlingen skal gå i Stavanger. De mener at når sorenskriveren uttaler seg om

slike forhold, kan det tyde på at han allerede har en forutinntatt holdning om de siktede og saken som sådan.⁶¹

De andre advokatene har ikke tatt stilling til om hovedforhandlingen bør flyttes enda. De forteller at dette vil bero på strategiske vurderinger, og at de enda ikke vet om de vil motsette seg dette. Den ene advokaten uttaler:

”Spørsmålet er om det vil hjelpe. Nå er saken satt opp i Stavanger, og det er sorenskriver Bjørnstad som skal ha den. Man får en tilleggsdommer og to meddommere, men om det er meddommere som kommer fra Stavanger-traktene, vet jeg ikke. Hva hjelper det om saken blir flyttet til Bergen eller Kristiansand? Man må kanskje heller være nøye med å se på habiliteten til de dommerne som blir trukket ut.”

Noen av forsvarerne påpeker at spørsmålet om domstolens habilitet nok kan bli et større problem ved en lagmannsrettsbehandling.

8.3 Maktdemonstrasjon

Alle forsvarerne sier de aldri har sett politiet opptre på en lignende måte i noen annen sak. Flere mener dette hovedsaklig skyldes at en politimann ble drept. ”Saken ville aldri fått et så stort omfang, hadde det vært et lite barn på vei til skolen som ble truffet”, kommenterer en av advokatene.

Forsvarerne mener denne behandlingen er en maktdemonstrasjon og en krisemaksimering for å understreke sakens alvor.

En forsvarer opplyser at hans klient blir fraktet til fengslingsmøter i kortesje, og at han fremstilles for retten iført skuddsikker vest, håndjern og fotlenker. Til tross for dette sikkerhetsoppbudet, blir det et diskusjonstema i retten hvorvidt klienten skal ha hendene bundet på ryggen eller magen. Dette synes forsvareren er opprørende, og han mener det vitner om en overdreven frykt for hans klient. Slike diskusjoner opplever forsvareren at dommeren nødvendig vil involvere seg i.

⁶¹ I etterkant av intervjuene er det, i følge media, blitt bestemt at hovedforhandlingen skal gå i lokalene til menigheten Kristen Tjeneste.

8.4 Prestisjesak

Alle forsvarerne påpeker at Stavanger-saken er blitt en prestisjesak for politiet. De sier at det at ranerne greide å komme seg unna, går på prestisjen løs. Politiet *må* oppklare saken, og de *må* få tak i alle, er holdningen.

De fleste forsvarerne mener politiet er villig til å gå langt for å oppklare saken. To advokater uttaler til og med at de er redd politiet er villige til å skyte for å få tatt de mistenkte.

8.5 Får saken konsekvenser for andre type saker?

Det kan virke som om Stavanger-saken er blitt en milepæl i norsk kriminalhistorie. Det snakkes hele tiden om ”før eller etter Stavanger-ranet”.

Flere av advokatene tror Stavanger-ranet vil påvirke etterforskningen også i andre saker. Det ene er den enorme ressursbruken som går ut over etterforskningen i andre saker. Det er også et spørsmål om saken i tillegg får ringvirkninger selv etter hovedforhandlingen er ferdig.

Flere av advokatene mener Stavanger-ranet har satt spor. De synes politiet har åpnet dører som er meget farlig for rettssikkerheten til de mistenkte – og som også vanskeliggjør forsvareroppgaven.

Flere av advokatene viser til at det er kommet forslag om at politiet skal begynne å bruke ekspanderende kuler, såkalte dumdumkuler. I følge forsvarerne, går et politiutvalg som har vurdert sikkerhetstiltak i forbindelse med bevæpning, inn for at det skal være mulig å bruke ekspanderende kuler som ammunisjon. Slike ekspanderende kuler skal visstnok ha større stoppeffekt enn andre kuler, som kan gå tvers igjennom en person og derfor treffe uskyldige. Dumdumkulene river kroppen i filler innvendig og stoppeffekten er ikke til å ta feil av. Slike kuler er forbudt i krig etter Genève-konvensjonen, påpeker flere av forsvarerne. Forsvarerne mener dette er direkte linjer fra NOKAS-saken, og mener dette er svært betenkelig.

En av de mest erfarne forsvarerne oppsummerer sitt inntrykk av saken:

”Jeg har opplevd mye rart med politimenn, men aldri en sånn sammenhengende systematisk rekke med overgrep. Det er min konklusjon. Jeg tror aldri norsk rettsvesen blir det samme igjen. Lagmannsretten har gang på gang mottatt det som har skjedd uten bemerkninger. Det er klart dette kommer til å sette spor de neste 20 årene i rettspraksis.”

9 Medieskapte realiteter

Gjennom utallige oppslag i mediene over tid, med én bestemt vinkling rundt denne spesielle saken, skapes det tilsvarende bestemte inntrykk av saksforholdet. Den medieskapte virkeligheten blir sett på som den egentlige sannheten, og med ett "vet alle" at visse personer har gjennomført Stavanger-ranet. Disse medieskapte realitetene fremtrer som mer virkelige enn virkeligheten. Dette er et godt eksempel på bruk av *moralske panikker*.⁶² Kampen mot organisert kriminalitet, og "det hardbakte ransmiljøet på Østlandet" er den store kampsaken i dag, og står i sentrum for én moralsk panikk i Norge. Slike moralske panikker er også blitt anvendt i tidligere kriminaliseringskampanjer mot bestemte grupper eller bestemte praksiser.⁶³ Panikken rundt den organiserte kriminaliteten bygger seg opp fordi medienes konklusjoner stimulerer og blir stimulert av andre samfunnsinstitusjoner som politiet, justisledelsen, skolen mv. Dermed blir konklusjonene i stigende grad en offentlig sannhet.

I den senere tid er det fra journalisthold satt spørsmålstegn omkring medias fokusering og politiets fremtreden i Stavanger-saken.⁶⁴ Politisk redaktør i Aftenposten, Harald Stanghelle, mener det er naivt å tro at ikke mange lekkasjer er et bevisst ønske om å legge premissene for hvordan mediene – og derved opinionen – skal oppfatte selve saken. Han skriver:⁶⁵

⁶² Uttrykket "moralske panikker" ble opprinnelig lansert av den britiske sosiologen Stanley Cohen i en studie av de såkalte "mods" og "rockers" i noen engelske feriebyer (Cohen 1972). Mediene slo opp nyheter om gruppene; lokale forretningsfolk ble engstelig for sin handel og organiserte møter samt skrev i avisen for å påkalle politiintervensjon; politiet – som har beredskap for slikt – fant det naturlig å lytte til kravene fra lokalsamfunnet og trappet opp sin aktivitet; mediene skrev dermed mer om saken osv. i en spiral inntil politiets aktivitet kom til å gå mye lenger enn det vanlige rettssikkerhetsgarantier tilsier. Spiralen bygde på en kjerne av fakta: "Mods" og "rockers" fantes, med blant annet visse ytre atferdskjennetegn. Rundt og over disse fakta bygde spiralen seg opp, og fikk vesentlige sosiale konsekvenser, ikke minst for gruppen selv. (Thomas Mathiesen: Makt og Medier, s 211).

⁶³ Se Thomas Mathiesen, Makt og Medier s 212.

⁶⁴ Se oppgavens pkt 7.2.4.

⁶⁵ Se Aftenposten 14. april 2005.

”Hensikten er at vi skal se den [saken] med politiets øyne, uten plagsom tvil om dette stemmer. Slik kan dette bli farlig – og slik oppstår en forhåndsdomming selv rettssaken ikke makter å rette opp. I NOKAS-saken – med dens enorme medietrykk – er faren ekstra stor”.

Stanghelle kritiserer videre justisminister Odd Einar Dørums bidrag til stemningen ved å karakterisere det som skjedde i Stavanger som ”en ren henrettelse”. Han mener at klarere kan ikke en justisminister plassere en sak som ennå ikke har passert rettsapparatet.

Distriktsredaktør i NRK Rogaland, Ståle Frafjord, anmoder om at NOKAS-saken bør granskes. I en kommentar skriver han blant annet at mediene har bevisst latt seg bruke av politiet.⁶⁶ Han påpeker at politiets oppgave under en etterforskning er å hente frem informasjon som kan peke både på siktedes eventuelle skyld og uskyld, men mener det i denne saken er langt mellom liv og lære. Han ber om en uavhengig og offentlig granskning av saken.

Dette viser at det ikke bare er partiske forsvarsadvokater som nå reagerer på NOKAS-sakens særegenheter.

⁶⁶ Se NRK.no 15. februar 2005. Se også hans uttalelser i VG 9. april og Rogalands Avis 10. april 2005.

10 Blir rettssikkerheten truet i ekstraordinære saker?

Avsluttende bemerkninger

Stavanger-saken er spesiell, både ut fra forbrytelsens alvorlige karakter og omfang. Saken i seg selv har også ført til politiske vedtak, endringer i forhold til politiets bruk av våpen og utstyr og vesentlige tilleggsbevillinger med påfølgende bortprioriteringer av andre straffbare forhold.

Det er nettopp i de mest alvorlige sakene at behovet for rettssikkerhetsgarantier og et velfungerende forsvar er aller størst. I slike saker trenger man ”motvekter” og effektive kontrollordninger, slik at politiet ikke fristes til å gå lenger enn det lovgiver har forutsatt. Undersøkelsen ovenfor har vist at en rekke grunnprinsipper knyttet til rettsstaten tøyes til det ytterste.

De siktede blir i fengslingsmøtene fremstilt for lukkede dører, og rettens avgjørelser unntas offentligheten. De fleste av forsvarerne får ikke utlevert saksdokumentene uten å underskrive en taushetserklæring som nekter klienten innsyn i egen sak. Siktelsene standardiseres, og det synes å være en liten grad av individuell prøving for hver enkelt av de siktede. Undersøkelsen har også vist at det er grunn til å stille spørsmålstegn ved hvor reelle rettens vurderinger knyttet til bruk av tvangsmidler er.

Flere forsvarere har pekt på at de føler seg lite respektert, og til og med til tider direkte motarbeidet av politi- og påtalemyndighet. De har i denne forbindelse vist til at mye av deres tid går med til kun å sikre klientens minsterettigheter, og at dette går på bekostning av de mer vesentlige delene av forsvarergjeringen. Slik som forsvarerne beskriver klimaet blant partene i prosessen, synes forholdene å ligge dårlig til rette for et konstruktivt samarbeid for å fremme rett og hindre urett.

Lekkasjer til media kan på en rekke områder være en nødvendig forutsetning for offentlig debatt og kontroll. Lekkasjestrømmen vi har sett i Stavanger-saken er imidlertid uheldig, ikke bare for tilliten til politiet, men også til rettsstaten Norge. Media

har bevisst latt seg bruke av politiet i kampen om nye detaljer i saken. Helt siden ransdagen har politiet fått argumentere mot de siktede i media, uten at forsvarerne har kunnet tale deres sak. Slik ensidig ”prosederer” av saken i media, kan lett bidra til en uheldig forhåndsdømming av de siktede. Politimester Olav Sønderland i Rogaland politidistrikt, har riktignok forsøkt å gripe fatt i dette, da han i brev av 26. juli 2004 gikk så langt som å si at dette er en ”illojalitet” politiet ikke kan leve med. Lekkasjene kan likevel i ettertid synes å ha økt i omfang, og det er et tankekors at journalistene i mange tilfeller har større tilgang til informasjon i saken enn forsvarerne og de siktede selv.

Også behandlingen av de siktede er etter mitt syn urovekkende. Flere har nå sittet fullstendig isolert lenge utover straffeprosesslovens maksgrense. Er dette riktig og hensiktsmessig? Hvorfor bestemmer kriminalomsorgen at de siktede skal holdes isolert, når domstolen har sagt at videre isolasjon vil være et uforholdsmessig inngrep? Er hjemmelen for isolasjon i straffegjennomføringsloven for vid og uklar? Blir kanskje videre isolasjon en lettvint utvei for usikre beslutningstakere i fengslet, og kanskje også i domstolene?

Forsvarerne er oppsiktsvekkende enige i mye knyttet til betenkelighetene ved behandlingen av saken, og jeg er etter å ha gjennomført undersøkelsen, sikker på at svaret på spørsmålet må være; ja, rettssikkerheten blir truet i ekstraordinære saker.

11 Litteraturliste

11.1 Norske lover

<i>Domstolloven</i>	Lov om domstolene av 13. august 1915 nr 5
<i>Menneskerettsloven</i>	Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr 30
<i>Straffegjennomføringsloven</i>	Lov om gjennomføring av straff mv. av 18. mai 2001 nr 21
<i>Straffeloven</i>	Almindelig borgerlig Staffelov av 22. mai 1902 nr 10
<i>Straffeprosessloven</i>	Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1981 nr 25

11.2 Internasjonale konvensjoner

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4. November 1950 – Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK)

Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 10. desember 1984 – Europeisk konvensjon om forebygging av tortur og umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (Torturkonvensjonen)

International Covenant on Civil and Political rights, 16. desember 1966 – Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP)

11.3 Forskrifter

Forskrift til lov om straffegjennomføring av 22. februar 2002

Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (Påtaleinstruksen)

11.4 Retningslinjer

Etiske Retningslinjer for Forsvarere (ERL)

Regler for God Advokatskikk (RGA)

Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv. av 16. mai 2002.

11.5 Forarbeider

NOU 1988:37 Ny fengselslov

Ot.prp. nr 66 (2001-2002) Om lov om endringer i straffeprosessloven mv (hurtigere straffesaksbehandling, varetektsfengsling i isolasjon mv.)

11.6 Rettspraksis

Rt 1991 s 1142

Rt 1994 s 636

Rt 1997 s 184

Rt 1997 s 1238

Rt 1998 s 1074

Rt 2003 s 877

11.7 Litteratur

Andenæs, Johs.

Norsk straffeprosess I, 2000, 3. utgave,
Universitetsforlaget

Bjerke og Keiserud

Straffeprosessloven kommentarutgave, 3. utgave,
Oslo, Universitetsforlaget

Boe, Erik

Innføring i juss, bind II, Statsrett og
forvaltningsrett, 1993, TANO, Oslo

Cohen, Stanley

Folk Devils and Moral Panics: the Creation of the
Mods and Rockers, 1972, London

Dalland, Olav

Metode og oppgaveskriving for studenter, 2000,
Gyldendal

Fanebust, Hall, Myhrer m.fl.

Juss og etikk, 2005, Universitetsforlaget

<i>Gamman, Tor</i>	Om bruk av isolasjon under varetektsfengsling, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 2001
<i>Haugen, Finn</i>	Strafferett – håndbok, 3. utgave, Cappelen akademisk forlag
<i>Hedin, Christer</i>	Intet uforholdsmessig inngrep, 1999, særavhandling, Det juridiske fakultet, UIO
<i>Hellevik, Ottar</i>	Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap, 2002, 7. utgave, Universitetsforlaget
<i>Hellevik, Vårin</i>	Bruk av isolasjon i norske fengsler, spesialoppgave, 2001, Stensilserie 84, Jussbuss
<i>Hov, Jo</i>	Rettergang II, Straffeprosess, 1999, Papinian, Oslo
<i>Ihlen, Østby m.fl.</i>	Hva er formålet med varetekt og hva innebærer bruk av isolasjon for innsatt”, KRUS, studentavhandling, 2004
<i>Jebens, Sverre Erik</i>	Menneskerettigheter i straffeprosessen, 2004, Cappelen akademisk forlag
<i>Jørgensen, Jensen m.fl.</i>	Vidnesbyrd om de psykiske og sociale følger af dansk isolationsfængsling; en dokumentation(fra Isolationsgruppen, Dansk Retspolitisk Forening, 1980, Forlaget i Haarby
<i>Koch, Ida</i>	Isolasjon sivilisert tortur, Hefte for kritisk jus nr 3-4, 1995.
<i>Mathiesen, Thomas</i>	Skjellig grunn til mistanke? En studie av forhørsretten, 2003, Pax Forlag, Oslo
<i>Mathiesen, Thomas</i>	Makt og medier. En innføring i mediesosiologi, 2002, 3. utgave, Pax Forlag
<i>Morgan, Rod</i>	Moderate Psychological Pressure – the Scandinavian Way? Kritisk Juss, 1999
<i>Pallum, Edle</i>	Forsvareren i fengslingssaker – erfaringer fra Oslo forhørsrett, 2002, spesialoppgave, Det juridiske fakultet
<i>Sandvik, Anne Berit</i>	Påtvungen ensomhet, Om bruken av isolerende tiltak i fengsel, studentavhandling, 1999, Oslo
<i>Sivilombudsmannen</i>	Sivilombudsmannens Årsmelding, sak nr 31

Østerberg, Dag

Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse, 1994, 4. utgave, Cappelen akademisk forlag

Aall, Jørgen

Rettergang og menneskerettigheter: den europeiske menneskerettighetskonvensjons artikkel 6 og norsk straffeprosess, 1995, Universitetsforlaget

11.8 Aviser

Aftenposten

”Advokat på jobb sjekket med metalldetektor”, artikkel 9. juli 2004.

”Vil beskyttes mot politiransaking”, artikkel 14. februar 2005.

”Lekkasjenes paradisi”, kommentar av Harald Stanghelle, 14. april 2005.

Dagbladet

”Fant DNA i tannbeskytter” artikkel 24. juli 2004.

”Fjernet NOKAS-bevis”, artikkel 1. april 2005.

”Toska beklager drapet”, artikkel 12. april 2005.

Dagsavisen

”Drukner i NOKAS-papirer”, artikkel 22. april 2004.

NRK.no

”Advokat undersøkt med metalldetektor”, artikkel 9. juli 2004.

”Nokas-saken bør granskes”, kommentar av Ståle Frafjord, 15. februar 2005.

Rogalands avis

”Slakter presse og politi”, artikkel 10. april 2005.

Stavanger Aftenblad

”12 Nokassiktede i varetekt”, artikkel 22. mars 2005.

VG

”Refser ransetterforskningen”, artikkel 4. juni 2004.

”- Vi har det vondt”, artikkel 23. juli 2004.

”Tok DNA av Erlings døde bror”, artikkel
23. juli 2004.

”Fant Havnås DNA på slegge og lue”, artikkel
27. juli 2004.

”Vil renvaskes”, artikkel 27. juli 2004.

”Hentet pc etter Nokas-arrestasjon”, 1. april 2005.

”En fallitterklæring”, debattinnlegg 9. april 2005.

”Toska erkjenner NOKAS-ranet”, artikkel
12. april 2005.

